

XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Ayntab Şehri'nin Yönetimi

City Administration of Ayntap in the Second Half of the XVII. Century

Semiha Zehra ÖZHARAT*
Gaziantep Üniversitesi

Özet

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı sosyal ve ekonomik çalkantılar sonucu devlet klasik yapısından uzaklaşmaya başladı. Tımar sisteminin bozulması ve yerini iltizama bırakmasıyla taşrada yönetim organizasyonunda bir takım değişimler yaşandı. İşte bu çalışmada XVII. yüzyılın ikinci yarısında Maraş Eyaleti'ne bağlı sancak merkezi Ayntab şehrinde görev yapan sancakbeyi ve mütesellim, alaybeyi, subaşı, yeniçeri serdarı, kethüda yeri, yasakçı ve kale görevlileri gibi ehl-i örf taifesi ile ehl-i şer'i temsil eden kadı, müftü ve nakibüleşraf kaymakamları tespit edilmiş ve yaptıkları görevler hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ayntab Şehri, XVII. yüzyıl, şehir yönetimi, ehl-i örf, ehl-i şer'

Abstract

Ottoman Empire started to go away from its classic form because of socio economic turmoil in the XVIIth century. The *iltizam* superseded the *tımar* system due to corruption, thus the organisation of administrative body in the provinces changed in some way. In this paper, *sancakbeyi*, *mütesellim*, *alaybeyi*, *subaşı*, *yeniçeri serdarı*, *kehüda yeri*, *yasakçı* and castle officials like *ehl-i örf* s with *kadı*, *müftü*, and *nakibüleşraf kaymakam* whose represented *ehl-i şer'* were determined and the duties of them were examined.

Keywords : The city of Aintab, XVIIth century , city management, ehl-i örf, ehl-i şer'

Giriş

Anadolu'nun güneyinde ve Suriye'nin tamamen kuzeyinde bulunan Gaziantep (Barlas, 2010: 17) eski adıyla Ayntab, Fırat Nehri'ne karışan Sacur çayının yukarı kollarından biri olan Ayn-ı leben (Alleben) deresinin üzerinde, Halep'in kuzeyinden itibaren gittikçe yükselerek devam eden yaylanın merkezî bir mevkiinde, oldukça engebeli bir arazide kurulmuştu (Dağlıoğlu-Darkot, 1979: 64). Ayntab ve içinde bulunduğu bölge, en eski devirlerden beri uygun iklim koşulları ve mevkiisi sebebiyle iskâna açık bir saha olmuştu (Özdeğer, 1988: 1). Hz. Ömer döneminde 634'te Arapların eline geçmiş (Avcı, 2003: 61), Selçuklu

*Arş. Gör. Dr. Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Gaziantep, severoglu@gantep.edu.tr

Sultanı Alparslan'ın kumandanlardan biri olan Afşin tarafından gerçekleştirilen seferlerle bölgede Türk hâkimiyeti tesis edilmişti (Köymen, 1963: 259-260). 1260 senesinde Memlûklülük'ün eline geçen şehir (Holt, 2003: 90), uzun süre Memluk Sultanlığı ile Maraş ve Elbistan'a hâkim olan Dulkadiroğulları arasında ihtilaf konusu olmuştu (Özdeğer, 1988: 5). Nihayet 1516'da Yavuz Sultan Selim Mısır seferi dolayısıyla Ayntab yakınlarındaki Merzimen suyu kenarında ordugâh kurduğu sırada Memlûklülük'e tabi olan Ayntab naibi Yunus Bey gelip kalesini Yavuz Sultan Selim'e teslim etmiş (Celalzade Mustafa, 1990: 416; Feridun Bey, 1264: 479; Hoca Sadeddin Efendi, 1279: 331), bu suretle Ayntab şehri Osmanlı Devleti'ne katılmıştı. Şehir Osmanlı hâkimiyetine girdikten kısa bir süre sonra devletin idari yapılanmasına dâhil edilmiş, tahriri Halep defterdarı olan Abdullah Paşa-zade Abdi Çelebi tarafından yaptırılarak üç sene gibi bir zamanda 1519'da bitirilmişti (Özdeğer: 1988: 15). Ayntab, ilk olarak yeni kurulan Arab Vilayeti'ne bağlanmış (Kunt, 1978: 129), Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında Şam, Mısır ve Halep'in Arab Vilayeti'nden ayrılarak yeni beylerbeylikler olarak kurulmasıyla, Halep, Hama, Humus, Trablus, Birecik, Rumkale, Adana, Uzeyr, Tarsus ve Sis ile birlikte Halep Eyaleti'ne dâhil olmuştu (Baykara, 1988: 88-89). 1531 yılında Maraş Eyaleti'nin kurulmasıyla birlikte buraya bağlı bir sancak haline getirilmişti (Çakır, 2010: 85). XVI. yüzyılın sonlarına doğru Halep Beylerbeyi Hacı İbrahim Paşa, Halep defterdarı ve Halep kadısının girişimleri üzerine Ayntab sancağı, Maraş'tan alınarak yeniden Halep'e bağlandı. Bu idari değişikliğin sebepleri arasında; Maraş Beylerbeyliği'nin Ayntab sancağından mal-ı miriyi tahsil etmekte zorluk çekmesi ve aynı zamanda halka zulüm ve eziyette bulunması; bunun sonucunda da pek çok kimsenin yerini yurdunu terk etmesi gösterilmişti (Çınar, 2000: 15). Ancak 1609 yılına ait kayıtlarda Ayntab'ın Maraş Eyaleti içerisinde gösterilmesi, Halep'e bağlılığın uzun sürmediğini göstermektedir (Baykara, 1988: 104). Maraş Eyaleti, Ayntab'ın yanı sıra Maraş, Kars-ı Zülkadriye, Malatya ve Samsad sancaklarından oluşuyordu (Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998: 127). XVII. yüzyılın ikinci yarısında da Ayntab, Burç ve Telbaşar nahiyeleriyle Maraş Eyaleti'ne bağlı bir sancak pozisyonundaydı. Bu dönemde şehre gelen Evliya Çelebi, Ayntab'ın Maraş Eyaleti'ne bağlı olup 628.450 akçe hası olduğunu belirtmiştir (Evliya Çelebi, 2005: 174).

Ayntab'ın tarihi ve idari durumuyla ilgili verilen kısa malumatın ardından şer'îye sicillerine ve diğer arşiv belgelerine dayalı olarak XVII. yüzyılın ikinci yarısında Ayntab şehrinin yönetimi ve ehl-i örf ile ehl-i şer'e mensup görevlileri hakkında bilgi verilmiştir.

Ayntab Şehri'nin Yöneticileri

Osmanlı fetih geleneğinin en önemli özelliklerinden biri, fethedilen yerlere hukuku temsilen bir kadının, idareyi temsilen bir beyin tayin edilmesiydi. Bu uygulama taşra idaresinin temelini oluşturmaktaydı (İpsirli, 1999: 221). Bey kadının hükmü olmadan hiç kimseyi cezalandıramadığı gibi, kadı da beyin kuvvetine dayanmadan hükmünü uygulayamazdı. Taşra yönetiminde kuvvetler ayrılığı prensibi esastı (Ergenç, 2012: 71). XVII. yüzyıldan itibaren yönetim organizasyonunda bir takım değişimler yaşanmaya başlandı. Kaza ve eyaletler, görev yerlerine çok ender giden sadece ismen mevcut yöneticilere gelir olarak

verildi. Sürekli seferde olan ya da İstanbul'da alıkonan bu kimseleri, vergi tahsilâtını yapan vekiller temsil etti (Faroqi, 2004: 691).

Ehl-i Örf ve Şehir Yönetimi

Sancakbeyi ve Mütesellim

Türkçe sancmak fiilinden türeyen sancak (Şahin, 2009: 97), savaşlarda taşınan, rengi ve deseniyle bir hükümdar ya da komutanın hâkimiyetini sembolize eden bayrağa denmektedir (Ünal, 1998: 209). Ancak zamanla üzerinde dalgalandığı araziye de ifade eder hale gelmiş, merkezi idareye bağlı askerî ve idari bir teşekküle de ad olmuştur (Deny, 2001: 188). Başlangıçta askerî yönü, devletin giriştiği aralıksız fetih hareketleri sebebiyle ağır basmış, daha sonraları idari-askerî yönleri beraber yürümüştür (İpşirli, 1999: 233). Ülkenin ve devlet teşkilatının düzenlenmesinde ve taşra ordusunun yetiştirilmesinde muayyen bir coğrafi bölgeyi kaplayan sancaklara ve onların yönetimine özel bir önem verilmiştir. Nitekim devlet idarelerini öğrenmeleri için şehzadelerin sancağa çıkmaları ve Divan-ı Hümayun'dan çıkan fermanların esas itibarıyla sancakbeylerini muhatap kabul etmesi gibi uygulamalar, sancakların temel idari birim kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca tımar düzenini yerleştirmek, reyanın toprak tasarrufunu belirlemek ve vergi gelirlerini tespit etmek gibi gayelerle yapılan tahrirlerde de çok defa sancak biriminin baz alındığı görülmektedir. Keza bu tahrirler sonucu tanzim edilen kanunnameler de genellikle sancaklara münhasırdır (Ünal, 1998: 209).

Sancakların en yüksek idarecisi sancakbeyi (mirliva) idi. Sancakbeyleri, sancağın merkezindeki kazada ikamet ederdi. Sancakbeyini sancağa bağlı diğer kaza ve nahiyelerde zaim, subaşı yahut voyvoda denen ve daha çok asayiş işleriyle görevli olan bir kişi temsil ederdi. Sancakbeylerine ait vergiler bunlar tarafından toplanırdı (Şahin, 2009: 99). Sancağındaki subaşı, alaybeyi, dizdar ve sipahi gibi ehl-i örfün amiri olan sancakbeyi, sancağındaki tımarlı sipahilerin ve zaimlerin komutanıydı. Kendi kapı halkı ve sancağındaki zaim, sipahi ve cebelüler ile birlikte emredilen seferlere katılmak zorundaydılar. Bu onun asli göreviydi. İdari görevi ise, reyanın rahat ve huzur içinde yaşaması için sancağın düzenini ve emniyetini sağlamak, bunun için tedbirler almaktı. Ayrıca sancak merkezi olan şehrin asayişini temin etmek, adaletin uygulanmasını gözetmek de onun görevleri arasındaydı. O, düzenin teminatı olan şer'e ve örf'e aykırı durumları önlemek hususunda daima kadı ile birlikte hareket etmekteydi.

XVII. yüzyıldan itibaren vezir sayısının artmasına karşılık vilayet sayısı aynı kalmıştı (Özkaya, 2010: 190). Tımar sisteminin de bozulmasıyla vali olmaları gerekirken boş eyalet bulunamamasından dolayı kendilerine görev verilmeyen birçok bey ve paşaya pek çok Osmanlı sancağı *arpalık* olarak verilmeye başlandı (Çadırcı, 1997: 23). Bir veya birkaç sancağı ihtiva eden arpalıklar yüksek dereceli idarecilere ve vezirlere azil veya emekli edildikleri, savaşta ve asayişinde yararlık gösterdikleri, bir yerin ya da kalenin muhafaza ve tamiriyle görevlendirildikleri zamanlarda değişik şekillerde ve çeşitli vesilelerle verilmekteydi. Hâlbuki arpalık, önceleri devlet memurlarına daha çok da ilmiye sınıfı mensuplarına hizmette buldukları sürece maaşlarına ilâveten, görevden

ayrıldıktan sonra ise bir nevi emekli maaşı olarak tahsis edilirdi (Uzunçarşılı, 1998: 118-119; Baltacı, 1991: 393). Arpalık sahipleri çoğunlukla İstanbul'da oturmayı tercih ederek, geliri kendilerine bırakılan sancaklara mütesellimlerini gönderirlerdi. Böylece sancakbeylerinin yerini mütesellimler almaya başlamıştı. Mütesellim sancağın hem mali hem de idari işlerine bakar, karşılık olarak gelirin bir kısmını kendilerine ayırırdı. Ya da belirli bir parayı peşin olarak asıl mutasarrıfa ödedikten sonra sancağın gelirleri bütünüyle kendilerine kalırdı. Kurala göre mütesellimlerin görev süresi bir yıldır. Ancak buna ekseriyetle uyulmamıştır. Yıllarca görevde kalan mütesellimlerin yanı sıra birkaç ay sonra işten uzaklaştırılanlar da vardı. Mütesellimlerin güvenilir ve dürüst olmaları halkı hoşnut kıldığı gibi, çıkarıcı ve zalim olmaları da huzursuzluğa yol açmaktaydı (Çadircı, 1997: 23-25).

Ayntab IV. Mehmed döneminde vezirlere arpalık olarak verilen sancaklardandı. Genellikle Halep muhafazasıyla görevli vezirlere *ber vech-i arpalık* olarak tevcih olunduğu gibi zaman zaman da eski sancakbeyi ve beylerbeylerine ek gelir olarak *ber vech-i zamime* şeklinde verilmekteydi. Çünkü tımar sistemi bozulduğu için sancakbeylerinin tasarruf ettikleri hasların gelirleri düşmüştü. Nitekim Ayntab'ın 1527'deki has geliri 322.000 akçe iken (Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998: 127), XVII. yüzyılın ikinci yarısında 245.130 akçeye düşmüştü (Evliya Çelebi, 2005: 178). Sancakbeyinin has dışında gelirleri de vardı. Serbest olmayan tımar arazisinde işlenen suçlardan dolayı alınan cürm ü cinayet resimleri ile diğer olaylara bağlı resimlerin yarısı sancakbeyine aitti (Ünal, 1998: 212). Ayrıca, şehir merkezindeki kasabhane (GŞS, 35: 211), debbağhane (GŞS, 28: 87), ihtisab (GŞS, 27: 134) gibi gelirlere de sahipti. İncelenen dönemde arpalık sahipleri, sancağın idarecisi konumundan gelir tasarruf eden kişiye dönüşmüşlerdi (Canbakal, 2009: 71). Nitekim 12 Nisan 1666 /H. 7 Şevval 1076 tarihinde arpalık olarak Ayntab sancağı tevcih olunan eski beylerbeyi Ali Paşa (GŞS, 27: 197), kendisini "*mutasarrıf-ı Ayntab*" olarak tanımlamıştı. Ayrıca sancakbeylerinin maiyetlerinde bulunan tımarlı sipahilerin yerini bu kimselerin kapılarında besledikleri ve sekban, sarıca vs. askerler almıştı. Ayrıca XVII. yüzyılda sayıları pek artmayan, hatta bazen azalan sancaklara daha çok kimsenin talip olmasıyla daha yüksek seviyede nüfuzlu kişilerce arkalananların ve kapısı mükemmel olanların şansının yükseldiğini söylenebilir (Kunt, 1978: 122). Örneğin, 19 Şubat 1683'de /H 21 Safer 1094 Ayntab'a arpalık sahibi olarak atanan Murtaza Paşa'dan (GŞS, 35: 222), sefere gidecek yeterince adamı dolayısıyla kuvveti olmadığından sancak elinden alındı. Sefere adam getirmek şartıyla müteveffa İbrahim Paşa-zade Mehmed'e 1683 Mart'ından itibaren sancak tevcih edildi (GŞS, 35: 229). İltizam usulünün yaygınlaşmasıyla arpalık sahipleri mütesellimlerini artık merkezdeki kapı halkından güvendikleri kimseler arasından değil, sancağın ileri gelenlerinden tayin etmeye başladı. Bu durum yerel ayanın güçlenmesine olanak hazırladı (İnalçık, 1977: 29-31). Ayntab arpalık sahiplerinden Yusuf Paşa, Şehreküstü Mahallesi'nden Kepenekzade Ömer Ağa'yı Nisan ayının sonlarında mütesellim atadı (GŞS, 171: 104). Mütesellimlik görevini elde edenler, görevleri sırasında büyük sayıda servet ve kuvvet kazandılar (Özkaya, 2010: 204). Mütesellimlik, yerel ayan için oldukça kârlı bir mevki olduğundan aralarında rekabet oluştu ve mütesellimlerin daha kısa sürelerle

görev yapmaya başlamalarına neden oldu. Bu çekişmeden zarar göre ise yine ahali olmuştu.

İncelenen dönemde Ayntab'a tayin edilen 27 arpalık sahibinin ismi tespit edilmiş ve bu isimler Tablo 1'de verilmiştir. Buna göre; arpalık sahipleri genellikle bir seneliğine tayin edilmiş olmakla birlikte daha kısa süre görevde kalanlar da vardı. Ali Paşa ile Murtaza Paşa 1'er ay, Hacı Hüseyin Paşa 2 ay, Dilaver Paşa 4 ay, Süleyman Bey 6 ay ile Şaban Paşa 6'şar ay görevde kalmışlardı. Bu isimlerin tespitinde ağırlıklı olarak şer'îye sicillerinden istifade edildi. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ruus defterleri de taranmış ancak fazla veriye ulaşılamamıştır. Tabloda görüleceği üzere bazı yıllar arasında boşluklar vardır. Bunun sebebi o tarihlere ait kadı defterlerinde merkezden gelen emirlerin kayıtlı olmaması, mevcut hükümlerde de arpalık sahiplerinden bahsedilmemesidir.

Tablo 1. Ayntab'ı Arpalık Olarak Tasarruf Edenler

No	Arpalık Sahibi	Atanma Tarihi	Açıklama	Kaynaklar
1	Mustafa Bey	1645	-	GŞS, 18: 64
2	Yusuf Bey	14 Eylül 1646	Mustafa Bey'in oğlu	GŞS, 18: 72
3	Abdülbaki Paşa	1647-1648	Vezir	GŞS, 21: 10
4	Seyyid Mehmed Bey	16 Kasım 1649	Eski sancakbeyi	GŞS, 21: 31
5	Dilaver Paşa	Mayıs 1651	Vezir	BOA, A.RSK.D: 1523 / 49.
6	Mehmed Paşa	11 Eylül 1651	Vezir- Halep Muhafızı	GŞS, 22: 50
7	Mustafa Paşa	22 Aralık 1652	Vezir- Halep Muhafızı	GŞS, 23: 338
8	Hasan Paşa	1657	Vezir- Halep Muhafızı	GŞS, 25: 85
9	Şaban Paşa	15 Eylül 1661	Eski sancakbeyinin oğlu	GŞS, 26: 260
10	Asaf Paşa	2 Mart 1662	Eski Şam mir-i haccı	GŞS, 26: 234
11	Osman Bey	16 Ağustos 1664	Eski sancakbeyi	BOA, İE.TCT: 249.
12	Ali Paşa	12 Nisan 1666	Eski beylerbeyi	GŞS, 27:197
13	Hacı Hüseyin Paşa	12 Mayıs 1666	Vezir- Halep Muhafızı	GŞS, 27: 207
14	Mahmud Paşa	21 Temmuz 1666	Vezir	GŞS, 27: 179
15	Şeyh Mehmed Paşa	28 Ekim 1667	Vezir	GŞS, 28: 193
16	İbrahim Paşa	17 Aralık 1671	Vezir	GŞS, 171: 8
17	Yusuf Paşa	2 Nisan 1673	Vezir-Erzurum	GŞS, 171: 102

			Muhafızı	
18	İbrahim Paşa	1678	Vezir	GŞS, 30: 268
19	Mehmed Paşa	27 Haziran 1679	Vezir	GŞS, 30: 354
20	Murtaza Paşa	19 Şubat 1683	İçel Sancağı eski arpalık sahibi	GŞS, 35: 222
21	Mehmed Paşa	Mart 1683	Vezir İbrahim Paşa'nın oğlu	GŞS, 35: 229
22	Süleyman Bey	28 Ocak 1684	Alaiye Sancakbeyi	GŞS, 35: 233
23	Siyavuş Paşa	29 Temmuz 1684	-	GŞS, 35: 228
24	Ahmed Bey	1686	-	GŞS, 36: 16
25	Mehmed Paşa	29 Kasım 1686	Canik Sancağı eski arpalık sahibi	GŞS, 37: 151
26	Şecaattin Paşa	1687	Vezir	GŞS, 36: 42
27	Recep Paşa	21 Mart 1689	Engürüs seferi başbuğu	GŞS, 37: 97

Alaybeyi

Alaybeyi, eyalet ve sancaklardaki tımar ve zeamet tasarruf eden sipahilerin kumandanıydı (Uzunçarşılı, 1978: 293). Sefer vakti geldiğinde alaybeyi, tımar ve zeamet sahiplerini bayrağı altında toplayarak sancakbeyinin emri altına girerler, sonra da topluca belirlenen yerde padişahın ordusuna katılırlardı (GŞS, 30: 356).

Ayntab'da görev yapan bazı alaybeyilerin isimlerine belgelerde rastlanmaktadır. 29 Temmuz 1653 /4 Ramazan 1063 tarihinde alaybeyi olarak Abdülbaki atanmıştı (BOA, A.RSK.D. 1528: 14). 1661 senesi Haziran ayında alaybeyi Mehmed görevini yerine getirmediğinden yerine Ebubekir tayin olunmuştu (GŞS, 28: 177). 9 Şubat 1673 /21 Şevval 1083 tarihli kayda göre alaybeyi Ali idi (GŞS, 171: 79). 1672 senesi sonlarında alaybeyi Mustafa (GŞS, 171: 80), 1673 senesi Nisan ayında Mehmed (GŞS, 171: 107), 1675'de Kasım (GŞS, 31: 101), 1676 senesi Eylül'ünde Mustafa (GŞS, 31: 89), 1687 senesi Ocak ayında Ebubekir (GŞS, 36: 32), 1687 Haziran'ında Kasım (GŞS, 36: 31) adı geçmektedir.

Alaybeyilerin tayin ve azlinde beylerbeyilerin rolü büyüktü. Kusuru görülen alaybeyi, beylerbeyi tarafından azledilerek merkezin de onayıyla yerine başkası atanabilirdi. 1672 yılında Ayntab alaybeyisi Mustafa Ağa tımar ve zeamet erbabını rencide ettiği, tımarını sebep yokken ellerinden alıp başkalarına verdiğinden azledilerek, yerine eski alaybeyi diğer Mustafa tayin olunmuştur (GŞS, 171: 80). Ancak Mustafa'nın eşkıyalığı ortaya çıkınca Mehmed alaybeyi olarak atanmıştı. Lakin Mustafa, alaybeylik tekrar bana tevcih olunmuştur diye sahte emir düzenleterek alaybeyliği ele geçirmişti. Durum merkeze bildirilmiş ve 1673 senesi Nisan ayının sonlarında Mustafa'nın elinde olan emirle birlikte Edirne Divanı'nda hazır bulunması emredilmişti (GŞS, 171: 107). Yine Ayntab alaybeyilerinden olan Mehmed, zeamet ve tımar sahiplerinin şer' ve kanuna

aykırı olarak 500 kuruşlarını aldığı için şikâyet edilmişti. 1660 senesi Haziran ayı ortalarında konuyla ilgili ferman yazılmıştı (BOA, A.DVN.MHM. 93 / 292: 60).

Alaybeyi, tımarlı sipahilerin her türlü işinden sorumluydu. Suç işleyen sipahiler, alaybeyine teslim olunurdu. Ancak bazen yetki karmaşası olabilmekteydi. Tımar sahiplerinden Süleyman Beşe, bir kahvehaneyi basarak dağıtmıştı. Süleyman Beşe'nin alaybeyi olan Ebubekir'e teslim edilmesi gerekirken, yeniçeri serdari vekili Ahmed Beşe, onu yeniçeri olduğu zannıyla yakalatıp hapsedirdi. 7 Kasım 1662 /H. 25 Rebiülevvel 1073 tarihinde şahitlerle Süleyman Beşe'nin tımarlı sipahi olduğu ispatlandı ve alaybeyine teslim olundu. Bu sefer de Ahmed Beşe, Süleyman Beşe ile şer'an davası olduğunu ve kadı huzuruna çıkarılmasını istedi. Alaybeyi, Süleyman Beşe'yi mahkemede hazır bulunduracağı hususunda kefil oldu (GŞS, 26: 170).

XVII. yüzyıldan itibaren tımar sisteminin bozulmasıyla sipahilerin sayısının azalması ve mevcut olanların ise askerlikle ilgilenmeyip başka işlerle meşgul olmaları sonucu alaybeylerinin işi zorlaştı. Bu durumu pek çok örnekle açıklamak mümkündür. 1656'da Ayntab sipahileri Bağdat muhafazasıyla görevlendirildi. Ancak alaybeyi bayrağı altında mevcut olan sipahilerin az olup birçoğunun geri döndüğü haber alındı. Sipahilerin yerlerinde hazır bulunmaları için gerekli tedbirleri almak üzere mübaşir olarak Mehmed Ağa gönderildi (GŞS, 18: 23). 1661 yılında ise Sakız Adası muhafazasıyla görevlendirildiler (GŞS, 27: 226). Dağıtım gününe yaklaşıldığında kimseye izin verilmesin diye ferman gönderilip alaybeyileri tembih olunmasına rağmen Ayntab alaybeyisi Ebubekir ve zuemadan Ali, Yusuf, Ahmed, Mehmed, İbrahim, Hasan, Bekir ve Abdülbaki mevcut bulunan tımarlı sipahilerin çoğunu gizlice kaçtırtılar. Daha sonra da "dağıtım günü yakındır" diye Sakız kadısına varıp ruhsat mektubu alıp adadan çıkıp gittiler. 1665 senesi Kasım ayının ortalarında Maraş Eyaleti'ne mutasarrıf olan Mehmed Paşa'ya bu kişilerin yakalanarak İstanbul'a getirilmeleri emredildi (GŞS, 27: 211). Ancak Sakız adası muhafazasına memur olan askerleri, bir türlü verilen emre uymadı. Defalarca bununla ilgili ferman gönderildi (GŞS, 26: 226; 26: 227; 28: 224).

Subaşı ve Asesler

Subaşı, Osmanlı Devleti'ndeki en eski görevlilerdendi. Osman Gazi Karahisar'ı fethettiği zaman subaşığa kardeşi Gündüz Bey'i getirmişti (Aşıkpaşaoğlu, 2011: 32). Subaşılar, XVI. yüzyılın ilk yarısına kadar doğrudan doğruya merkezden atanan, askerî-idari görevler yüklenmiş, örf taifesinin önemli hizmetlilerinden biri iken (Uzunçarşılı, 1988: 141), sonraları beylerbeyi ve sancakbeyine bağlı ve onların kendi hüküm bölgesinde güvenliği sağlamakla görevli bir memur durumuna girmişlerdi. Sancak sınırları içinde kalan topraklar subaşılıklara ayrılmış ve sancakbeyi mıntıkası dâhilindeki subaşılıklardan her birine kendi adamlarından birini atamıştı. Bu arada en kalabalık yer olan şehir için bir subaşı görevlendirilmişti. Subaşının tayin işlemi, sancakbeyinin durumu bir mektupla kadıya bildirmesinden ve bunun sicile kaydedilmesinden ibaretti (Ergenç, 2012: 84-87). Ancak XVII. yüzyıldan itibaren sancakbeyliğinin ortadan kalkmasıyla bu işi arpalık sahipleri ve mütesellimleri yerine getirmişti (GŞS, 27-220).

Subaşılar, belli bir süreyle görev aldıklarında, o süre içinde topladıkları paraları ya aydan arpalık sahibine teslim ederlerdi ya da mukataa usulü ile daha önce belli bir para ödeyerek bu göreve gelirlerdi (Ergenç, 2012: 85). İncelenen dönemde Ayntab'ın şehir subaşıları, genellikle vilayet ayanı arasından üç aylığına çoğunlukla emanet bazen de mukataa usulüyle atanıyordu (GŞS, 26: 186; 26: 190; 26: 191; 26: 228; 27: 220; 35: 223; 37: 88). Mukataa usulüne örnek olarak, Ayntab şehri subaşılığı Haziran 1667'den üç ay tamamına değin aylık 15 kuruş olmak üzere 45 kuruşa Mustafa Ağa'ya verilmişti (GŞS, 27: 207).

Şehir subaşı, asayiş ve düzeni sağlamak, suçluların yakalanması, mahkemeye teslimi, ardından kadının verdiği hükmü uygulamakla sorumluydu (Ergenç, 2012: 85). 1675'te eşkıyalık ve yol kesicilik yapan Ali ve Çubukçu oğlunun kesinleşen cezalarını Ayntab subaşısının uygulaması emredilmişti (GŞS, 31: 90). Subaşı, yaralama ve cinayet gibi kamu düzenini ve güvenliğini ilgilendiren davalarda suçluları kadiya teslim ettiği gibi, toplum ahlakını, düzenini bozan olayları ve zanlıları da mahkemeye çıkarıyordu. Bunun da nedeni alacağı cerimelerdi (Taş, 2006: 146). 18 Ağustos 1679 /H. 11 Receb 1090 tarihinde Ayntab subaşı Hüseyin Beşe, Bey Mahallesi'nde sakin olan Kevser isimli mühtedinin, Hayik-ı Zımmiyan Mahallesi'nde nâ-mahremi Abdullah'ın evinde halvet olup bekâretini kaybettiğinin duyulduğunu belirterek sanıkları mahkemeye getirdi. Şahitlerle Abdullah'ın Kevser'i evine davet ederek ırzına geçtiği ispatlandı (GŞS, 34: 191).

Subaşı, görev alanlarındaki insanları vazifeleri icabı iyi tanımak zorundaydılar. İnsanların medeni durumlarını, sahip oldukları kimlikleri, oturdukları evin yerini, evde oturan şahısların sayısını bilmeleri görevlerini layıkıyla yerine getirmelerinde önemli olan unsurlardı. Reaya ile görevleri icabı oldukça sık karşı karşıya gelmeleri ve görevlerinin hassaslığı en çok saldırıya uğrayan görevlinin subaşı olması sonucunu doğurmuştur (Yazıcı, 2009: 179-180).

Subaşı dışında yine mütesellime bağlı asesbaşı ve asesler de şehrin güvenliğinden sorumluydu. Asesler; nöbetleşe olarak çarşı ve pazarlarda, mahallelerde, bilhassa şüpheli yerlerde geceleri dolaşırlardı. Bu sırada asesler zanlıları yakalar, suçu sabit olanları ya dayakla cezalandırır veya ilgili makama sevk ederlerdi (Özcan, 1991: 464). Ancak bazen suçlu ve suçsuzu karıştırarak şikâyete neden olurlardı. 28 Ağustos 1678'de /H. 10 Receb 1089 Bey Mahallesi'nden Hamza b. Mehmed, Hasan'a bir miktar borç verdiğini, alacağını talep ettiğinde Ayntab mütesellimi Mustafa Ağa'nın adamlarına şikâyette bulunduğunu, Mustafa Ağa'dan habersiz birkaç asesin kendisi yokken evini basıp kardeşi Osman'ı başına kılıçla vurup yaraladıklarını iddia etti, Hasan da olan biteni itiraf etti (GŞS, 33: 285). Bir başka şikâyet ise, Ammu Mahallesi'ndeki Çamurcu Medresesi'ndeki talebelerden Molla Mustafa ile ilgilidir. 29 Aralık 1667 /H. 13 Receb 1078 tarihinde Molla Mustafa, çeşmeye su almaya giderken üzerine bir asesin çıkıp aklını kaybedinceye kadar değnek vurup bırakıp gittiği iddia edilmişti (GŞS, 28: 148).

Yeniçeri Serdarı

Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeleri arasındaki taht kavgasının doğurduğu iç savaş ortamı yüzünden Anadolu'da kargaşa baş göstermiş ve bu düzensizliği ortadan kaldırmak için devlet yıllarca uğraşmıştı. Tımarlı sipahiler, Şehzade Bayezid'in etrafında toplanarak merkezi yönetime karşı ayaklanmış, onun İran'a sığınmasından sonra da haramiliğe başlamışlardı. Bu durum karşısında Kanuni Sultan Süleyman, halkı bu şakilerin saldırılarından kurtarmak için korucu adıyla Anadolu'nun birçok yerine yeniçeri garnizonları göndermeyi gerekli gördü (Turan, 1997: 150-151). Nitekim XVI. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeniçeriler taşrada istifade olundular.

Yeniçeri serdarı, kazadaki yeniçerilerin, acemi oğlanların hatta cebeci ve topçuların düzen ve disiplininden sorumluydu. Serdar, Yeniçeri ocağının emektarları arasından yeniçeri ağasının mektubuyla tayin edilirdi. Yeniçeriler sefer zamanı, serdarlarının kumandasında toplanarak orduya katılırlardı, ağır hasta olmadıkça hiçbir yeniçeri geri bırakılmazdı (Uzunçarşılı-Kapıkulu 1, 1988: 327-328).

Diğer taşra şehirlerinde olduğu gibi Ayntab'da yeniçeri serdarı görev yapmaktaydı. Şehirdeki yeniçeri, acemi oğlanı, topçu, korucu, oturak ve cebecilerin, serdara itaat etmeleri emredilirdi (GŞS, 21: 52). Yeniçeri serdarına, ellerinde izin tezkeresi olmayan ve yeniçerilik iddiasında bulunanların askerlikle ilgilerinin olmayıp reaya zümresinden sayılacağı ve kul oğlanlarının buluş çağına geldiklerinde yeniçeri odalarında hizmette bulunmaları gerektiği bildirilirdi. Sefere katılmayanlara sahip çıkmayarak şer' ve kanuna aykırı kimseyi rencide etmemesi emredilirdi (GŞS, 30: 251; BOA, DVN.MHM. 95 / 409: 63). Ancak, serdar her zaman bu emre uymazdı. Zeamet ve tımar köylerinin sipahileri meclise gelerek, reayadan vergi talep ettiklerinde bazı kişilerin vergi vermemek için "mirimiran ve mirlivaya sekban olduk" diye bahane ettiklerini yeniçeri serdarının da bunlara sahip çıktığını belirtmektedir (GŞS, 30: 384). Bir başka örnek de Hacı Ali ve Hacı Abdullah 19 Kasım 1678 /H. 4 Şevval 1089 tarihinde mahkemeye gelerek, kendilerinin önceden yeniçeri olduklarını ancak turnacıbaşının yoklamasında yeniçeri olmayıp kendi rızaları ile reaya tairesine geçtiklerini ancak Ayntab yeniçeri serdarının "siz yeniçerisiniz" diye rencide ettiğini iddia ettiler (GŞS, 30: 275).

Yeniçeri serdarını denetlemek için zaman zaman yeniçerilerin yoklaması yapılırdı. Aralık 1657'ye ait belgede, Halep, Kilis ve Ayntab'daki yeniçeri, cebeci, topçu, arabacı ve mehter olanların teftiş olunup ilgisi olmayanların reaya zümresine ilhak olunması ve bunlara serdarlarının sahip çıkmaması emrolundu. Kürd köyünden bazı kişilerin asla dirlikle alakaları olmadığı tespit edildi ve reaya zümresine ilhak olunarak reayayla birlikte avarız nüzul vs. vergileri ödemelerine karar verildi (GŞS, 25: 85). Bazen de eskiden yeniçeri olup sonradan reaya zümresine katılanlar olurdu. Mesela, Abdülvehhab isimli eski bir cebeci Ayntab mütesellimi Mehmed Ağa'nın mübaşiri tarafından sefere gitmediği gerekçesiyle şikâyet edildi. Ancak Abdülvehhab daha önce Anadolu seferine memur olan merhum İsmail Paşa zamanında seferde bulunup, sonrasında reaya defterine kaydolup 20 seneden uzun zamandır da mahalleli ile vergi verdiğini söyledi. 17

Nisan 1674 /H. 11 Muharrem 1085 tarihinde onun söylediklerini mahalleli de doğrular ve artık askerî taifeden olmadığı ortaya çıkmaktadır (GŞS, 29: 154).

Yeniçerilerin düzeninin sağlanması ve suç işlemeleri hâlinde cezalandırılmaları da yeniçeri serdarının sorumluluğundaydı. Bu hususa valiler, mütesellimler gibi ehl-i örf taifesi karışamazdı. Bu kimseler ancak, suçlu olan yeniçerilerin cezalarını çekmeleri için zabitlerine teslim edebilirlerdi (Uzunçarşılı-Kapıkulu 1, 1988: 359). Kısacası, yeniçerilerle ilgili her türlü sorunda başvuru merci'i serdardı. Örneğin, 1646 senesi Aralık ayı ortalarında Halep sakinlerinden Kasım Beşe, Hacı Mustafa Beşe'de şer'i hakkı olduğu için Ayntab serdarı olan Ali Beşe'ye başvurmuştu. (GŞS 18: 88).

Ehl-i örf taifesinin kanuna aykırı müdahalesi şikâyete sebep olurdu. Ayntab yeniçeri serdarı olan Bayram Beşe, mehter ve cebeci taifesinin ortaya çıkan şer'i davaları ve disiplinleri eskiden beri yeniçeri serdarları tarafından görülürken dışarıdan müdahale olunduğunu bildiren bunun engellenmesini talep etmişti (GŞS, 23: 332). 3 Mart 1652'de /H. 22 Rebiülevvel 1062 Ayntab kadısına, dergâh-ı âli yeniçerileri, topçu, acemi oğlanı oturak, korucu, kapı oğlanlarının davaları olduğunda zabitleri marifetiyle şer'le görülüp dışarıdan müdahale olunmaması emredilmişti (GŞS, 22: 208).

Yeniçeri serdarı, yeniçeri taifesinden varis bırakmadan vefat edenlerin geride bıraktıkları mal ve eşyalarına kadının izniyle el koyardı. Çarşıda (Sûk-ı Sultani) sattırıp elde edilen parayı müfredat defteriyle birlikte İstanbul'a gönderirdi (GŞS, 36: 43). Ancak yeniçerinin varisi var ise mal ve eşyaları ona teslim olunurdu. Örneğin, 1648 senesi Ocak ayında 91. cemaatten maktulen vefat eden Mahmud Beşe'nin varisi olmadığı için metrukâtının yeniçeri beytülmalına ait olduğu tespit edilerek miri adına el koymak üzere yeniçeri serdarına bir mübaşir gönderilmişti (GŞS, 19: 333). Ancak Fatma isimli bir hatun, kadı huzurunda Mahmud Beşe'nin kızkardeşi olduğunu ispat edince metrukât ona teslim olunmuş, ancak askerî muhalefat olduğu için İstanbul'daki yeniçeri ağası için vergi alınmıştı (GŞS, 19: 332).

Ayntab yeniçeri serdarlarının, itaatsizlikleri ve askerî taifenin memnuniyetsizliği üzerine sık sık görevden alınarak yerlerine başkalarının atandığı görülmektedir. Tablo 2'de görüleceği üzere sadece bir ay görevde kalan yeniçeri serdarı bulunmaktaydı. Merkez, yeniçeri serdarlarını kontrol etmekte zorlanmaktaydı. 1661 yılının Ağustos başlarında Ayntab ile Kilis, Rakka ve Payas'ta olan yeniçeri serdarlarının fermana itaat etmeyip İstanbul'a gelmedikleri için suçlu oldukları ve yakalanarak getirilmeleri için yeniçeri çavuşlarından 47. bölükten Mehmed Çavuş görevlendirildi. Ayrıca İstanbul'dan Halep'e varıp gelince yol üzerindeki beytülmalları ile yeniçeri serdarlarına ait olan beytülmalları da teftiş edip getirmesi istendi (GŞS, 26: 274). Memnun olunmayan serdarlardan biri Mehmed Beşe'ydı. Sebebi ise, Mehmed Beşe'nin yeniçerilerin kontrol altında tutulmasına kadir olmaması, yeniçerilerin kötülük, eşkıyalık, fitne ve fesattan geri durmayıp serdarın engellemekten aciz olması, ayrıca kendi hevesine uyup eziyetlerinin haddinden fazla olmasıydı. 8 Haziran 1673'te /H. 22 Safer 1084 Mehmed Beşe'nin görevden alınması üzerine yerine 45. bölükte çavuş olan Mehmed Çavuş tayin olundu (GŞS, 171: 146).

Bazen serdarlar, ehl-i örf taifesi tarafından haksız yere itham edilirdi. Yeni İl ve Türkmen-i Halep voyvodası Süleyman Ağa'nın kaymakamı olan Fazlullah Ağa, 1662 senesi Ekim ayı ortalarında, Bektaş Çavuş'un voyvodalık cemaatinden Ayntab ve bağlı yerlerinde sakin olan reayası üzerlerine lazım olan mal-ı mirinin toplanmasına karıştığını söyledi. Durum yeniçeri ağası Salih Ağa'ya bildirildi ve araştırılma yapılması istendi. Yeniçeri taifesinden pek çok kişi de meclise gelerek Bektaş Çavuş'tan memnun olduklarını dile getirdiler. Ayrıca Bektaş Çavuş'un olumsuz bir filini görmediklerini, tam tersi Fazlullah Ağa'nın birtakım uygunsuzluklarının olduğunu, daha önceki Ayntab naibi olan Ömer Efendi'nin defalarca nasihat ettiğini, ancak nasihati dinlemediğini ifade ettiler (GŞS, 26: 163; 26: 164).

Yeniçeri serdarlığı taşradaki önemli bir görev olduğu için kişiler arası çekişmelere de neden olmaktadır. Ammu Mahallesi'nden Mehmed Beşe, 20 Ağustos 1660 /H. 13 Zilhicce 1070 tarihinden itibaren ağa mektubu ile serdar olarak atandı. Ancak Hızır Beşe'nin buna uymayıp Halep muhafızı Haseki Mehmed Paşa tarafından bir buyruldu ile sekiz ay el koyduğunu bildirdi. Mehmed Beşe'nin mektubunun diğerinden önceki bir tarihte yazıldığı ortaya çıktı. Hızır Beşe'nin zapt ettiği günlerin hesabının ocağa ait örf-i kadime göre zabıtlar ve ihtiyarlar vasıtasıyla görülmesine karar verildi (GŞS, 26: 182).

Tablo 2. Ayntab'daki Yeniçeri Serdarları

	Yeniçeri Serdarının Adı	Bölüğü	Atanma Tarihi	Kaynaklar
1	Ali	I. Ağa Bölüğü	Eylül 1647	GŞS, 18: 7
2	Hacı Yusuf Beşe	-	Kasım 1647	GŞS, 19: 151
3	Bayram	20. Bölükte korucu	Aralık 1647	GŞS, 18: 100
4	Hızır Beşe	-	Ocak 1648	GŞS, 19: 215
5	Mustafa	91. Cemaat	Ağustos 1648	GŞS, 19: 340
6	Hacı Bayram Beşe	20. Bölük	Şubat 1650	GŞS, 21: 52
7	Hacı Hızır Beşe	70. cemaat	27 Haziran 1652	GŞS, 22: 60
8	Mehmed Beşe	-	20 Ağustos 1660	GŞS, 27: 196
9	Bektaş Çavuş	24. Ağa Bölüğü	26 Nisan 1662	GŞS, 26: 223
10	Bayram	20. Bölük	12 Nisan 1666	GŞS, 27: 200
11	Ebubekir Beşe	21. Bölük	Ağustos 1668	GŞS, 28: 250
12	Mehmet Çavuş	5. Bölük	Nisan 1669	GŞS, 28: 205
13	Mehmed Beşe	91. Cemaat	12 Ocak 1672	GŞS, 171: 11
14	Mehmed Çavuş	45. Bölük	8 Haziran 1673	GŞS, 171: 146
15	Receb Çavuş	41. Bölük	21 Ekim 1673	GŞS, 31: 45
16	Ali Çavuş	24. Bölük	21 Kasım 1677	GŞS, 30: 251
17	Hüseyin Çavuş	37. Bölük	26 Eylül 1678	GŞS, 30: 318
18	Ali Çavuş	24. Bölük	21 Temmuz 1679	GŞS, 30: 344
19	Hüseyin Çavuş	37. Bölük	16 Kasım 1679	GŞS, 30: 370

20	Mehmed	5. Cemaatte emekli	2 Nisan 1680	GŞS, 30: 361
21	Hüseyin Çavuş	37. Bölük	1 Haziran 1680	GŞS, 30: 370
22	Mehmet	5. Cemaatte emekli	5 Şubat 1681	GŞS, 34: 159
23	Hüseyin Çavuş	37. Bölük	6 Kasım 1682	GŞS, 35: 232
24	Mehmed Beşe	1. Bölük	Ocak 1684	GŞS, 35: 252
25	Ali Çavuş	24. Bölük	3 Temmuz 1684	GŞS, 30: 372
26	Hasan	1. Bölükte emekli	25 Kasım 1687	GŞS, 36: 43

Kethüda Yeri

Kethüda yeri ya da sipah kethüda yeri, XVII. yüzyılda taşrada oturmaya başlayan altı bölük halkı denilen kapıkulu sipahi bölüklerinin zabitiydi. Kethüda yeri, altı bölük ağasının mühürlü mektubu ve onu teyid eden fermanla tayin edilirdi (Uzunçarşılı-Kapıkulu 2, 1988: 175). Kethüda yeri, öncelikle altı bölük halkının düzenini sağlamakla görevliydi. Bunun yanında reayanın korunması, asayişin sağlanması için kadının denetimi altında iş yapan bir ehl-i örf mensubuydu (Ergenç, 2012: 95).

Sefer zamanı geldiğinde, emri altındaki altı bölük halkını savaşa sevk etme işi de kethüda yerinin sorumlulukları arasındaydı. Ordunun hareketinden epey süre önce vilayet ve kazalardaki kapıkulu sipahilerinin getirilmeleri, her tarafa çavuşlar gönderilerek kethüda yeri marifetiyle sipahilerin sefere sevk edilmesi emredilirdi (Uzunçarşılı-Kapıkulu 2, 1988: 180-181).

Ayntab'daki altı bölük halkı üzerine kethüda yeri atanması kanundu. Kethüda yerinin, altı bölük halkıyla iyilikle geçinerek (hüs-n-i zindegane üzere) disiplinlerini sağlaması, davalarını görüp, itaat etmeyenlerin isimlerini merkeze bildirmesi, levent taifesinden bazı kimseler sipah namıyla ahaliyi rencide ederse yakalatıp mahkemeye teslim etmesi emredilirdi (GŞS, 26: 249).

Ayntab'daki altı bölük halkının her türlü işinden kethüda yeri sorumluydu. Diğer askerî taifeden kimseler karışamazlardı. Ancak bazen müdahalelere maruz kalırlardı. 1646 yılında Ayntab'daki altı bölük halkı, eskiden beri şer'an suçlandıklarında kethüda yeri tarafından şer' ve kanun uygulanırken Halep ve Zülkadriye beylerbeylerinin bazı yoldaşlarını astırıp bazılarını Maraş'a götürüp davalarını orada gördürerek rencide ettikleri konusunda şikâyet ettiler. Merkez bu hemen ortadan kaldırılmasını emretti (GŞS, 18: 58). Ancak bu emre rağmen durum değişmedi. 1651 senesi Aralık ayı ortalarında cebecilerin işleriyle Kethüda Yeri Osman'ın ilgilenmesine karar verildi (GŞS, 22: 199).

Ayntab kazasında sakin cebecilere ehl-i örfün müdahalesine ilişkin bir şikâyet daha oldu. 1651 senesi Ağustos ayında Dergâh-ı âli cebecilerinden Abdurrahman, Mustafa, Mahmud ve Süleyman merkeze müracaat ettiler ve beylerbeyi, voyvodaları, sancakbeyi, subaşılı gibi ehl-i örf tarafından bedava yem ve yemek vs. gibi çeşitli vergiler teklif olunarak rencide edildiklerini bildirdiler (GŞS, 22: 201).

Ayntab kethüda yerlerinden İbrahim Ağa tehdit ve hakarete maruz kalmıştı. Ayntab'da meskûn Deli İbrahim Bey, kendine tabi 40-50 kadar silahlı adamlarıyla Bilal'in odasını üç gece kuşattılar. 5 Aralık 1647 /H. 8 Zilkade 1057 tarihinde ahali gelip haber verdi. Kethüda yeri, İbrahim Bey'i çağırdı ve neden ve kimin izniyle böyle davrandığını ve hâkim kapılarına gidip ne istediğini sordu. Bilal ise onu öldürmekle tehdit ederek hançer çekti ve gitti. Şahitlerle ispat edildi, Deli İbrahim mahkemeye çağrıldı ancak gelmeyerek firar etti (GŞS 19: 166).

Kethüda yeri, altı bölük halkına mensup askerlerden suç işleyen olursa onu cezalandırmakla da mükellefti. Ancak onları keyfi bir şekilde cezalandırmayıp bazı kurallara riayet etmeliydiler. Kızılca Mescid Mahallesi'nden Abdülkadir Beşe, Mustafa Çelebi'nin daha önce zabıtları olup yoldaşlardan birinin bir suçu sabit olsa, gündüzleri cezalandırılmayıp geceleri hazır bulundurulup yoldaşları arasında hakından gelinmesi kanun iken Mustafa Çelebi'nin kendisini adetlerine muhalif falakaya koşup cezalandırıldığını iddia etti. Şahitlerle bu durum ispat edildi ve kanuna aykırı iş yapıldığına kani olundu (GŞS, 26: 128; 26: 156).

Aşağıda incelenen dönemde görev yapan 22 kethüda yerinin ismi, bölüğü, aldığı ulufe ve atanma tarihleri aşağıda Tablo 3'te gösterilmiştir. Tablodan tıpkı yeniçeri serdarları gibi merkezin kethüda yerlerini de itaat altına almakta zorlandığı, bu nedenle sıklıkla mevcut kethüda yerlerinin görevden alınıp yerlerine başkalarının atandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Ayntab Kethüda Yerleri

	Kethüda yerinin adı	Bölüğü	Ulufesi	Atanma tarihi	Kaynaklar
1	Ali	17. bölük	25 akçe	Aralık 1645	GŞS, 18: 38
2	Ali	11. Bölük	22 akçe	Kasım 1646	GŞS, 18: 95
3	İbrahim	17. Bölük	31 akçe	Ağustos 1649	GŞS, 21: 7
4	Osman Abaza	5. Bölük	30,5 akçe	Aralık 1651	GŞS, 22: 195
5	Hasan	3. Bölük	48 akçe	9 Mart 1652	GŞS, 22: 54
6	Osman Abaza	5. Bölük	35 akçe	2 Nisan 1652	GŞS, 22: 55
7	Mehmed	23. Bölük	44 akçe	3 Nisan 1654	GŞS, 23: 279
8	Mustafa Ağa	-	-	Mayıs 1661	GŞS, 26: 273
9	Mehmed	29. Bölük	28 akçe	Ekim 1661	GŞS, 26: 255
10	Mustafa	27. Bölük	28 akçe	22 Kasım 1661	GŞS, 26: 249
11	Ömer	31. Bölük	15 akçe	Mayıs 1662	GŞS, 26: 219
12	Hüseyin	6. Bölük	25 akçe	Ağustos 1662	GŞS, 26: 201
13	Mustafa	27. Bölük	35 akçe	Aralık 1665	GŞS, 27: 219
14	Ali	26. Bölük	13 akçe	Ocak 1666	GŞS, 27: 226
15	Hüseyin	34. Bölük	25 akçe	Şubat 1666	GŞS, 27: 186
16	Ramazan	61. Bölük	19 akçe	11 Mart 1673	GŞS, 171: 100
17	Mehmed	100. Bölük	19 akçe	Ocak 1676	GŞS, 31: 96

18	Mustafa	165. bölük	11 akçe	1677	GŞS, 30: 215
19	İbrahim	29. Bölük	8 akçe	Aralık 1683	GŞS, 35: 254
20	Osman	113. Bölük	30 akçe	10 Mayıs 1684	GŞS, 35: 283
21	İbrahim	279. bölük	18 akçe	23 Eylül 1686	GŞS, 37: 116
22	Mehmed	71. Bölük	25 akçe	Ağustos 1688	GŞS, 37: 33

Ayntab Kulluğu-Yasakçısı

Şehir merkezlerindeki kulluklar buldukları şehrin güvenlik ve huzurunu sağlardı. Bir nevi karakol zabıtlığı olan kulluk görevi yeniçeri ocağının tecrübe görmüş ihtiyarlarına verildi. Kulluklar, İstanbul ve taşra kullukları ismiyle ikiye ayrılırdı. Her mıntika ve semtin halkı kendilerini muhafaza eden kullukçuya muayyen bir para verirdi. Taşradaki kullukların muhafızlarına ise *yasakçı* denirdi. Taşra halkı ise yasakçılara para verirdi. Yasakçılığa *değnek* de deniliyordu (Uzunçarşılı-Kapıkulu 1, 1988: 196-197).

Yasakçılık, normal düzende subaşı ve maiyeti tarafından yürütülen kolluk görevinin, XVI. yüzyıl sonlarında duyulan ihtiyaç karşısında, takviyesi suretiyle meydana gelmişti. Asayiş ve güvenlik sorunu baş gösterip ehl-i örf taifesi bunları önlemede aciz kalınca, merkez "yasakçı" adı altında kapıkullarına görev vermişti (Ergenç, 2012: 89). Ancak yasakçıların kasabalara yerleştirilmeleri hem yeniçeri ocağı nizamının bozulmasına, hem de Anadolu'da yeni olayların meydana çıkmasına yol açmıştı. Zaman zaman yasakçılığın kaldırılmasına girildiyse de, tımarlıların çıkardıkları karışıklıkların sürmesi ve bir müddet sonra da İran ve Avusturya savaşlarının başlaması, arkasından Celali ayaklanmalarıyla karşılaşılması yüzünden bu görevlerine son verilememişti (Turan, 1997: 151).

Yasakçılar, şehre gelen yolların kavşaklarını ve asayiş yönünden önemli sayılan bazı noktaları gözaltında tutmak ve hükümetin koyduğu yasakları uygulamakla mükellefti. Alım-satım ve taşınmaları kısıtlı olan maddeler üzerinde düzene aykırı iş yapanların kontrolleri de yasakçılara aitti (Akdağ, 1999: 77). Ayntab şehrindeki kulluk, yeniçerilerin *postal-bahası* olarak tayin olunmuştu. Halep yeniçeri serdari tarafından genellikle üç aylığına bazen de altı aylığına iltizamla verilmekteydi (GŞS, 18: 9; 30: 23; 30: 156; 37: 88; 37: 116; 171: 163). Yasakçılık, iyi bir gelir kapısı olduğu için zaman zaman yasakçıların işlerine müdahale olurdu. 1686 yılının Aralık ayında yasakçıların eskiden olageldiği üzere görevlerinde istihdam olunmaları dışarıdan kimseye müdahale ettirilmemesi emredildi (GŞS 37: 177). Yasakçılığın zabtı konusunda da anlaşmazlıklar olmuştur. Cabi Mahallesi'nden Hüseyin Beşe, Ayntab yasakçılığının Halep serdari Mehmed Beşe tarafından 1675 yılı Şubat ayı başından her üç ayda 200 esedi kuruş vermek üzere kendisine iltizam edilerek eline temessük verildiği hâlde yeniçeri taifesinden bazı kişilerin kendisine mani olduğunu belirtti. Bu kişiler savunmalarında, Anadolu'nun orta kolunda sürücü tayin olan Haseki Mehmed

Ağa Ayntab'a geldiğinde yasakçılığı kendilerine verdiğini iddia ettiler (GŞS, 30: 23).

Yasakçıların zaman zaman halktan fazla para talep ederek zulüm ettikleri görülmekteydi. 14 Ocak 1677 /H. 10 Zilkade 1087 tarihinde, Ayntab'daki yasakçıların gelen yüklerden fazla kulluk talebiyle rencide ve tecavüz eyledikleri bildirilerek bundan vazgeçmeleri hususunda tembihte bulunulması emredilmişti (GŞS, 30: 269). Ancak şikâyetlerin ardı arkası kesilmemişti. 20 Ocak 1677'de /H. 16 Zilkade 1087 Pekmez Hanı'ndaki kapana satılmak üzere bal, piring, pamuk vesaire meta getiren tüccar taifesi yasakçılardan Hüseyin Beşe'yi kadiya şikâyet etmişlerdi. Tüccar, eskiden beri kapana gelip tartılan metanın her bir Halebî kantarına (2,5 kantar) yarım para kapana vergisi alınıp bunun üçte birinin yasakçılara, üçte ikisinin ise ihtisab mukataası emini olanlara verilmişken zamanla daha fazla talep edip tüccarı rencide ettiklerini, birkaç senedir kendi rızalarıyla tartılan eşyanın 5 Halebî kantarına bir kuruş verirken Hüseyin Beşe ve eminin buna kanaat etmeyip daha fazla istediğini söyleyip şikâyet ettiler (GŞS, 33: 6). Tüccar eskiden beri kapana satılmak üzere gelen bir yük pekmezden 4 akçe kara bac ve her pekmez tulumundan iki akçe kapaniye alınıp bunun üçte biri yasakçı taifesinin üçte ikisi ihtisab mukataası eminine ait olduğunu ancak uzun süreden beri Ayntab'da 200 akçe bir kuruşa rayiç olup bir miktar değer kaybı olduğundan kendi rızaları ile her bir pekmez yükünden 8 akçe her pekmez tulumundan 4 akçe kapaniye verirken her yükten 10 akçe kara bac, her tulumdan 8 akçe kapaniye alınıp kendilerine eziyet edildiğini ifade ettiler (GŞS, 33: 7).

Oduncular da yasakçıları şikâyet etmişti. 1653 senesi Kasım ayında Oduncu taifesi, fukara ve ailelerinin kalabalık olduğunu, beygir, eşek ve deve ile dağdan odun ve kömür getirip Ayntab'da 15 akçeye satıp dışarıdan müdahale olunmazken yasakçıların kanuna aykırı yük başına akçe talep edip rencide ettiklerini belirterek bunun engellenmesini istediler. Oduncular dava için müftüden fetva aldılar. Fetva: "*Bir diyar ahalisi kefaf-ı nefsleri için bir kasabaya odun ve kömür getirip bey ettiklerinde andan yasakçı olan kimesne mezburlardan bac namına yük başına şu kadar akçe almağa şer'an kadir olurlar mı beyan buyrula. El-cevab-olmaz-müftü Mehmed.*" şeklindeydi. Yeniçeri ağası, Ayntab'daki yeniçeri serdarına bu hususta mektup gönderdi. 26 Aralık 1653'de /H. 5 Safer 1064 tarihli fermanla odun ve kömür yüklerinden yasakçılık namıyla akçe aldırılmaması emredildi (GŞS, 23: 284).

Yasakçıların yük başına fazla talepte bulunmaları, mukataa eminlerinin de gelir kaynaklarına zarar verdiği için yasakçılarla eminler bazen karşı karşıya geldiler. Ayntab Dimos'u emini Mustafa, yasakçıların kanuna aykırı fazla akçe talep ederek miri malını zarara uğrattıklarını bildirdi. Ayntab kadısına yasakçılara bir akçe dahi fazla aldırılmayıp, olageldiği üzere 5000 akçede 1000 akçeden fazla yasakçılık aldırılmaması emredildi (GŞS, 19: 302).

Kale Görevlileri

Yeniçerilerin taşradaki en önemli vazifesi kale muhafızlığıydı. Yeniçeri ortaları nöbetle ve üç sene müddetle kalelerde muhafızlık ederlerdi. Hizmeti bitmiş olanın yerine İstanbul'dan yeni bir orta gönderilirdi. İhtiyar yeniçeriler,

yaralı ve malul olmaları dolayısıyla eşkinici hizmetinde bulunamayacak olanlar ve bazı suçlu yeniçeriler hisar eri sıfatıyla şehir kalelerinde yani gerideki hafif muhafaza hizmetlerinde bulunurlardı (Uzunçarşılı-Kapıkulu 1, 1988: 325-327).

Kale erlerinin kumandanı ise dizdardı. Dizdar genellikle, yeniçeri ocağı mensupları arasından tayin edilmekteydi. Bu makama getirilenlerin ulufesi hazineye kalmakta ve kendisine bulunduğu bölgeden tımar tevcih edilmekteydi (Ergenç, 2012: 98). Ayntab Kalesi dizdarlarının incelenen dönemde Telbaşar nahiyesinde 6000 akçelik tımara sahip oldukları anlaşılmaktadır (GŞS, 28: 174; 30: 276). Dizdar, kadiya, sancakbeyi ve beylerbeyine karşı sorumluydu. Kaledeki kethüda ve kale erlerinden başka şehri çevreleyen surda bulunan kapıcılar da (bevvab) ona bağlıydı. Kendisine doğrudan doğruya merkezden emir gönderilmekle birlikte bazen çevredeki beylerbeyiler veya müfettiş paşalar emir vererek eşkiya ve asilerin yakalanarak kalede muhafaza edilmesini istemekteydiler (Oğuzoğlu, 1994: 481). Dizdar, şehir yönetimi ve güvenliğinde oldukça etkindi. Diğer askerî sınıf üyelerine nispeten şehrin sosyal hayatı ile daha çok bütünleşmişlerdi (Pamuk, 2006: 176).

Ayntab kale dizdarlığıyla ilgili zaman zaman çekişmeler de vuku bulmaktaydı. 1649 senesi Eylül ayında Dizdar Mehmed mahkemeye gelerek, Ayntab Sancağı'nda Telbaşar nahiyesinde Kantara köyü ve dışında 6000 akçe tımar ile kale dizdarlığı ve bundan önce de sipahlık ulufesini hazine malından almak üzere kendine tevcih olduğunu ancak Abdülkadir'in hileyle dizdarlığı elinden aldığını belirtti. Akabinde vilayet ayanı ve neferleri iyi haline şahadet edip kendisinden memnun olduklarını ifade ettiler. Maraş Beylerbeyi Cafer'in arzıyla yeniden dizdarlığa getirildi (GŞS 21: 16).

Görevini hakkıyla yerine getirmeyen ve kötüye kullanan dizdar gerektiğinde beylerbeyi tarafından azledilirdi. İncelenen dönemde hakkında en fazla şikâyet olan dizdar, Hacı Osman'dı. Ayntab Dimosu Mukataası emini Mehmed Ağa, Susuzca mezrasında mukataa kaleminden Çaykuyu köyü, Dimos'a bağlı iken dizdarın kale tımarı diyerek el koyduğunu söyledi. Hacı Osman bunu inkâr etti, ancak 1668 senesi Nisan ayı ortalarında Dimos'a bağlı olduğu kayıtlardan ortaya çıktı (GŞS, 28: 395). Kale muhafızları ise mahkemeye gelerek onun dizdar olduğu günden beri kendilerine bir şekilde suç isnat edip haksız şekilde cerimelerini aldığını, fitneci ve arabozucu olduğunu, ondan memnun olmadıklarını dile getirirler ve durumunun vilayet ahalisinden sorulmasını talep ettiler (GŞS, 28: 99). Yaklaşık bir ay sonra da topluca bu sefer Maraş'a gelip dizdarın kötü hâlimden şikâyetçi oldular. Maraş Beylerbeyi Hasan Paşa, dizdarın ve iki oğlunun Maraş'a gelip yargılanması için Osman Ağa'yı Ayntab'a gönderdi (GŞS, 28: 344). Hacı Osman yakalanıp Maraş'a götürülüp yargılandı ve sonuçta görevinden alınarak yerine Hacı Hüseyin tayin edildi (GŞS, 28: 345). Ancak Hacı Osman da ordu-yu hümayuna gidip 6000 akçe tımar ile kale dizdarlığının berat-ı şerifle üzerinde olup bazı kişilerin kendisine müdahale ettiğini arz etti (GŞS, 28: 174). Ayrıca kendi hâlimde iken Maraş Beylerbeyi'nin kendisini hapsettirip rencide ettiğini bildirdi (BOA, A.DVNŞŞKT 6 / 495: 114).

Hacı Osman bir süre sonra yeniden dizdarlığı ele geçirdi. Hakkında şikâyetler yeniden başladı. Maraş Beylerbeyisi, 1672 yılında merkeze müracaat ederek Hacı Osman'ın araştırıldığını, gammaz ve şaki olduğunu, durumunun

hüccetle sabit olduğunu, kale neferlerinin de kendisinden razı olmadığını ve şikâyetçi olduklarını dile getirdi. Bunun üzerine Osman azledilerek Mustafa dizdar olarak tayin olundu (GŞS, 171: 98). Ancak Hacı Osman kendisine haksızlık yapıldığı konusunda merkezi ikna etmeye çalıştı (GŞS, 171: 72). Hatta yeni dizdar Mustafa'ya kaledeki cephane, buğday vs. eşyayı teslim etmedi. Durum Maraş divanına bildirildi ve konuyu halletmek üzere 21 Ağustos 1672 /H. 26 Rebiülahir 1083 tarihinde mübaşir gönderildi (GŞS, 171: 27; 171: 97).

Ayntab Kalesi dizdarıyla ilgili sicile yansıyan bir olay da kaleden kaçan suçlularla ilgilidir. İfraz zabiti İbrahim Ağa'nın Morcalı taifesinden Latif'in zimmetinde bir miktar akçe kaldığından onu kale zindanına getirdi. Daha sonra Latif, "Ben dışarıda olmayınca akçe tahsil olmaz" diyerek kardeşleri Halil ve Osman'ı rehin olarak koydu. Ayntab kalesi dizdarı ise Halil ve Osman'ı zindana koymayıp kendi odasında saklayıp ayaklarına bukağı (Suçluların ayaklarına takılıp ucuna pranga bağlanan demir halka) vurdu. Ancak adı geçen kişiler, 12 Kasım 1649 gecesi bukağılarını açıp kaleden firar ettiler. Mehmed Ağa üzerine varılıp firar eyledikleri yerde keşif yapılması talebinde bulundu. Yapılan incelemede kalenin kuzey tarafında su burcunda olan direğe kendir bağlayıp hendeğe atlayarak kaçtıkları ortaya çıktı. Çıktıkları yerde hendek içinde iki batman tütün, kürd abası içinde bir balta ve yedi kalıp sabun ve bir pabuç bulundu. Kale görevlileri, Mehmed Ağa'ya gidip Halil ve Osman'ı zindana koymasını söylediklerini ancak onları odasında alıkoyduğunu ifade ettiler. Mehmed Ağa'ya durum sorulduğunda kale neferlerinin konuyla ilgisi olmadığını, sorumluluğun kendisine ait olduğunu belirtti (GŞS, 19: 163; 19: 164).

Dizdarın yardımcısı kale kethüdasıydı. Kale erlerinin dirlik ve düzeninin sağlanması, diğer hizmetlerin görülmesinde dizdar ile birlikte sorumluydu (Ergenç, 2012: 79). Ayntab kale kethüdalarıyla ilgili sicillerde pek fazla bilgiye rastlanmamıştır. 8 Ağustos 1678'de /H. 19 Cemaziyelahir 1089 kale kethüdası Hacı Abbas'ın tımarı köyünden Durmuş tarafından yaralanmasıyla ilgili adlî bir olay yansımıştı (GŞS, 33: 272). Bir de 1665 senesi Mayıs'ında kale kethüdası Mustafa'nın Ali isimli tarafından tımarı ve kethüdalığı haksız yere elinden alındığı kaydedilmişti. Ayntab kale kethüdası Ayntab sancağı ve nahiyesinde 2900 akçelik tımar tasarruf etmekteydi (GŞS, 27: 230). Kale erleri ise gece gündüz kaleyi beklerlerdi. Onlara da görevleri karşılığında tımar tahsis edilirdi. Dizdar ve kale kethüdasına bağlıydılar. Onların arzı ile tayin edilirler veya azledilirlerdi (Ergenç, 2012: 100).

Ayntab kalesinde, 1543'te 56, 1569'da 56, 1574'te ise 35 muhafız vardı (Çakır, 2010: 127). Tımar gelirlerinin toplamı, 1543'te 89.902, 1569'da 93.554, 1574'te 65.579 akçe idi (Özdeğer, 1988: 135-136). İncelenen dönemde kale görevlilerinin yoklamalarıyla ilgili kayda rastlanmamıştır. Yalnız Ağustos 1667'de dizdar Osman'ı şikâyet için mahkemeye 40 muhafız geldiğine dair bir kayıt mevcuttur (GŞS, 28: 99). Buradan hareketle kalede 1 dizdar, 1 kethüda ve en az 40 muhafız bulunduğu söylenebilir.

Kale görevlileri, önemli bir durum olmadıkça kaleden dışarıya çıkamazlardı. Evliya Çelebi "*Bütün neferler ile dizdar usanmış mahpusdurlar*" ifadesini kullanmıştı (Evliya Çelebi, 2005: 180). Kale görevlilerinin tımar tasarruf edebilmeleri için de muhafaza hizmetini hakkıyla yerine getirmeleri gerekirdi.

Aksi hâlde tımarları başkalarına tevcih olunurdu. Bunun pek çok örneğine rastlamak mümkündür (GŞS, 22: 213; 171: 91; 171: 141). Kale kapıcısı (bevab) olan Yusuf, defalarca kale kapısını açık bırakıp, kendi içinde olduğundan mutasarrıf olduğu İbrahimli köyü ile 1400 akçe gedik hisseli tımarı 30 Kasım 1649 /H. 25 Zilkade 1059 tarihinde Hasan isimli kimseye tevcih olundu (GŞS, 21: 17). Ayntab ve nahiyesinde 1500 akçe gedik tımar ile paçahane tımarına mutasarrıf olan Ali'nin tımarı, kendi hevesine uyup kalede sakin olmayıp, muhafaza hizmetini yerine getirmedeğinden 1667 senesinde elinden alınarak başkasına verilmişti (GŞS, 28: 202).

Zaman zaman diğer ehl-i örf taifesi tarafından gedik tımarlara yapılan müdahaleler hem sipahileri hem de halkı zor durumda bıraktı. 1675 senesi Nisan ayında İbrahimli köyünün ahalisi, ödemeleri gerekli olan vergiyi ödedikleri halde Maraş mütesellimi ve adamları tarafından kale yoklaması namıyla sipahilerden akçe talep edildiğini, onlar vermeyince kendilerinden zorla 40-50 kuruş alındığını iddia ettiler. Anadolu müfettişi Ahmed Paşa, adamların yakalanarak Ayntab kalesinde hapsedilmelerini emretti ve mübaşir gönderdi (GŞS, 31: 88; 31: 89). Ehl-i örf taifesinin müdahalesine ilişkin bir şikâyet de 1660 senesi Nisan ayında Ayntab kalesi mehterbaşı Mehmed tarafından yapıldı. Ayntab mütesellimi Osman'ın kanuna aykırı her ay kendilerinden 60 kuruş talep ettiğini, diğer çalıcılar kendisine müracaat eylemişken mütesellimin müdahale ettiğini iddia ettiler. Mehterbaşının elindeki fermana bakılarak mütesellimin haksız olduğu sonucuna varıldı ve mehterlere karışmaması tembih olundu (GŞS, 18: 272).

Ahaliyle kale görevlileri arasında da anlaşmazlıklar olmaktaydı. 7 Eylül 1673'te /H. 25 Cemaziyevvel 1084 kale sakinlerinden Hacı Abbas oğlu Hasan Kethüda, Tahta köprü denilen mahalde kale muhafızlarından Hacı Osman oğlu Safer'in ırzına geçmek maksadıyla saldırıp hançer kabzasıyla birkaç defa darp ettiğini söyledi. Hanifi inkâr etse de olay şahitlerle ispatlandı. Diğer muhafızlar da Hanifi'nin kendi halinde olmadığını dile getirip kaleden çıkarılmasını istediler (GŞS, 33: 121). 29 Aralık 1678 /H. 15 Zilkade 1089 tarihinde kale muhafızlarından Mustafa Beşe oğlu İsmail de Mehmed isimli kimse tarafından şikâyet olundu. Mahkemede, İsmail'in kuşbaz olup daima Müslümanların damı üzerine çıkıp kuş uçurmayı âdet haline getirdiğini ve kaledeki evinin avlusuna girdiğini iddia etti. İsmail ise kaybolan tavşanını aramak için duvardan avluya baktığını ancak avluya girmediğini söyledi. Kaledeki muhafızlar da kale dizdarı tarafından ikaz olduğu hâlde İsmail'in kuşbazlığa devam ettiğini ve kendisinden memnun olmadıklarını dile getirdiler. Sonuçta İsmail'in kaleden ihracına karar verildi (GŞS, 33: 341). Kale mehterlerinden Hacı Mehmed ve Hasan da reaya tarafından şikâyet edildi. Sebep onların tımarları mahsulüne kanaat etmeyip kaleden dışarı mehterhane çıkarıp bazı Müslümanların kapısına varıp "Senin oğlun doğdu ve dışarıdan adam geldi" diye çalgı edip bu bahaneyle onlardan akçe talep etmeleridir. Hacı Mehmed ve Hasan bu konuda dizdarları tarafından uyarıldı (GŞS, 30: 312; 31: 30).

Ehl-i Şer' ve Şehir Yönetimi

Osmanlı Devleti adli teşkilat bakımından birçok kaza bölgelerine ayrılmıştı. Her kaza birimi doğrudan merkeze bağlıydı. Bundan dolayı, eyalet-

sancak şeklindeki askerî teşkilattan ayrı olarak tamamıyla sivil karakterli bir de kaza idaresi mevcuttu. Kaza merkeziyle beraber, çok defa sancak sınırları içerisinde kalan bir de kaza bölgesi bulunmaktaydı. Fakat bazı sancaklarda birden fazla kaza bölgesi de olabilirdi. Sancağa tabi bütün köyler, idari-askerî açıdan sancakbeyine, kazaî açıdan kadıya bağlıydılar (Ünal, 1998: 218).

Kadı ve Yardımcıları

Osmanlı Devleti'nde beylik döneminden itibaren fethedilen yerlere hukuku temsilen bir kadının tayini yerleşmiş bir gelenektir. Osmanlı kadısının İslâm devletleri içinde özgün bir yeri vardı. Memuriyeti, kendinden önceki İslâmî asırlardaki meslektaşlarına göre daha geniş yetkilerle donatılmıştı (Ortaylı, 2001: 69). Öncelikle şer'î ve hukuki bütün muamelat kadılar tarafından görülür, kadı Hanefî mezhebi üzere hüküm verirdi (Uzunçarşılı, 1998: 115). Gayr-i Müslimler ve bilhassa Gayr-i Müslim din adamlarıyla ilgili bazı davalar ve hazineye intikal etmiş mirasçısız terekeye yönelik bir kısım istihkak davaları bir tarafa bırakılacak olursa Osmanlı mahkemesinin görev ve yetki alanına girmeyen herhangi bir hukuki ihtilaf yok gibiydi (Aydın, 2003: 342). Bunun dışında idari ve beledi görevleri de olup askerî inzibattan başka bütün devlet işlerinin temini kadılara aitti (Uzunçarşılı, 1998: 108-109). Kadının ilamı olmadan veya onun mahkemede tuttuğu sicile kayıt yapılmadan hiçbir işlem geçerli sayılmazdı (Çadircı, 1997: 87). Kısacası Osmanlı kadısı faal bir idareci, malî memur, müfettiş ve taşrada devletin rüknü olan bir görevlidir. Onu sadece makamında oturan bir hâkim gibi düşünmemek gerekirdi (Ortaylı, 2001: 72).

Kadılar, medrese tahsili görüp, icazet alarak mülâzemet edenlerden tayin edilirdi (Uzunçarşılı, 1998: 87). Kadıların tayin işleri kazaskerlere aitti. Anadolu yakasındaki kadıların atanması Anadolu kazaskerlerinin, Rumeli yakasındaki kadıların atanması da Rumeli kazaskerlerinin yetkisi dâhilindeydi. Mevleviyet sayılan büyük şehir kadılıklarına ise XVI. yüzyılın sonlarından itibaren şeyhülislamın sadrazam vasıtasıyla yaptığı inha üzerine tayin yapılmaya başlandı (Ünal, 1998: 219).

Kadılar, belli bir süre ile atanırlardı. Süresi dolan kadı, ya bir başka kazaya nakledilir ya da İstanbul'da mülâzemet gelirdi (Ergenç, 2012: 104). Bir kazaya tayin edilen kadıya şer'î ahkâmı icraya mezun olduğuna dair padişahın tuğrası olan bir ruus (berat) verilirdi. Kadı mensup olduğu kazaskerlerden mühürlü mektup olarak vazifesine giderdi (Uzunçarşılı, 1998: 105). Kadılar devletten maaş almadıkları gibi, Yıldırım Bayezid dönemine kadar da geçimlerini sağlayacak belirli bir gelirleri yoktu (Oruç b. Adil, 2008: 34-35). Daha sonra kadılar, mahkemeye gelen her türlü davadan belli bir ücret alabildikleri gibi, nikâh akdi, ölen birisinin terekesini varisler arasında taksim ve her türlü sözleşme gibi kadı tarafından yapılan işlemler de ücrete tabi tutuldu. Bunların toplamı onların gelirini teşkil ederdi (Uzunçarşılı, 1998: 107). Oruç Bey ve Neşri tarihinde kadıların, mirastan her bin akçede 20 akçe, sicil içinse iki akçe vergi almaları belirtilmişti (Oruç b. Adil, 2008: 35; Mevlana Mehmed Neşri, 2008: 154). Kanunnâme-i Âl-i Osman'da ise, sicilden yedi akçe, hüccetten otuz iki akçe, sicil suretinden on iki akçe, imzadan on iki akçe, miras paylaşımından binde yirmi

akçe ve nikâhtan bakire ise otuz iki, dul ise on beş akçe almaları emredilmişti (Kanunname-. Âl-i Osman, 2003: 21).

Kadınların, kendilerine gönderilen hüküm ve fermanlar ile bunlara verilen cevapları ve gördükleri çeşitli davalara dair vermiş oldukları hükümleri kayıt için sicil denilen defterleri tutmaları kanundu. Sicillerdeki muhakemeler hangi kadı zamanında yapılmış ise sicilin sahifesinin üstüne onun tayin tarihinden başlayarak görevi sona erene kadar devam ederdi. Bazı kadınlar kendi zamanlarına ait müstakil sicil açarlardı (Uzunçarşılı, 1998: 109). Bir kadı görevden ayrılırken, mahkemesinde biriken sicilleri halefine teslim etmek zorundaydı (Faroqhi, 2003: 57). Mahkemeye işi düşenler, davalarına ilişkin mahkeme tutanağının bir suretini ücret karşılığı alabilirlerdi. Hüccet adıyla bilinen bu belgeye, mahkeme kâtibince tarih verilir ve içeriğinde dava konusuyla ilgili başka tarihler de yer alabilirdi. Bu tür belgeler çok dikkatlice saklanırdı. İnsanlar bir iddiayı kanıtlamak için bunları çoğu kez mahkemeye getirirlerdi (Peirce, 2005: 50). Kadınların elkabı ise; "*Akzâ-yı kuzâtî'l-müslimîn evlâ-yı vûlatî'l-muvahhidîn made'nü'l-fazl ve'l-yakîn hüccetü'l-hakk ale'l-halkı ecmâ'în vârisü ulûmi'l-enbiya ve'l-mürselîn el-muhtass bi-mezid-i inâyeti'l-meliki'l-mû'in Mevlana Ayntab kadısı...zidet-fezâiluhû'* şeklindeydi (GŞS, 22: 205).

Osmanlı Devleti'nde, kaza kadılıkları büyüklük ve önem derecelerine göre sınıflandırılmıştı. Buna göre; Ayntab kazası mevleviyet payesine sahip kazalardan olup *devriye mevleviyeti* içerisinde yer almıştı (Uzunçarşılı, 1998: 102). Ayntab XVI. yüzyılda 200 akçelik mevleviyet idi (Çakır, 2010: 105). XVII. yüzyıla gelindiğinde ise Evliya Çelebi, Ayntab kazasının 500 akçelik mevleviyet olup, kadının, şeyhülislamın beş yüz payesi ile "saçaklı abayı" taşıdığını dile getirmektedir (Evliya Çelebi, 2005: 178). Kadı gündelikleri, onların rütbelerini, dolayısıyla atandıkları kazaların büyüklük ve önem derecelerini gösteren itibarî bir meblağ idi. Aslında devlet kadılarına hazineden böyle bir para ödemiyo, daha önce bahsedildiği gibi yaptıkları işlemler karşılığı olarak ahalden aldıkları para ile geçimlerini sağlamaktaydılar (Ergenç, 2012: 105-106).

İncelenen dönemde Ayntab kazası, eski Şeyhülislam, eski Rumeli ve Anadolu kazaskerleri ya da eski İstanbul, Bursa ve Galata kadınları gibi ilmiye sınıfının önde gelenlerine "arpalık" olarak verilmişti. Ulemaya verilen bu arpalıklar, bir veya iki kazanın şer'i hâsılatı idi. Arpalık sahibi olan ulemâ, kendisine tahsis olunan kazaya gitmeyip yerine naib gönderirdi (Uzunçarşılı, 1998: 119). Naiblik ya emanet veya iltizam suretiyle verilir. Naib eğer emanet ise, gelirin bazen dörtte birini bazen de beşte birini alır, iltizam ise, kazanın gelir durumuna göre arpalık sahibine 200, 300 hatta 600 kuruş şehriye yani aylık verip geri kalanını mahkeme masrafları çıktıktan kendisine ayırırdı (Baysun, 1964: 51).

Ayntab arpalık sahiplerine, kazaya naiplerini göndererek, ahali arasında *icra-yı ahkâm-ı şer'ie* etmeleri emredilmişti (GŞS, 19: 204; 23: 134; 35: 69). Arpalık sahibi vefat ederse, merkez tarafından geçici olarak bir naib atanırdı. Ayntab arpalığına mutasarrıf olan Hacı Hafız Efendi'nin 10 Eylül 1672 /H. 17 Cemaziyevvel 1083 günü vefat ettiği haberi gelmişti. Bunun üzerine miriye ait mabeyn mahsulünün telef olmaması için miri tarafından Eski Hama kadısı Mevlana Mehmed Efendi naib tayin olunmuştu (GŞS, 171: 73).

Kadı naiblerinden, geçimlerini sağlamakta zorlananlar yahut aldıklarını az görenler rüşvet almaya ya da türlü şekilde ahaliye zulüm etmeye başladılar. Vergi toplanması sırasında mahkeme harcı, hüddamiye ve kâtibe gibi çeşitli isimler altında ahalden gayri meşru olarak fazla para alınmaması fermanlarda sık sık dile getirilmiştir (GŞS, 19: 322). Haksız uygulamalar karşısında halk çareyi İstanbul'a şikâyet etmekte bulmuştu. Bu konuda sicillerde pek çok fermana rastlamak mümkündür. 1687 senesi Kasım ayında Ayntab ahalişi naib hakkında şikâyetle bulundu. Ayntab'a gelen naiblerin kendileri için ev kiralamaları âdet iken naibin ahalden kira parasının yarısını talep ettiğini, şehre gelen görevlilere konak verdiği bahanesiyle şer' ve kanuna aykırı 2-3 kuruşlarını aldığını dile getirdiler ve bu zulmün engellenmesini talep ettiler (GŞS, 36: 58). Ayrıca şehrin yerlilerinin naib tayin olunması yasakken Ayntab'da sakin Mehmed ve Abdullah isimli kişilerin her gelen kadıya naib olup zulmettiklerini belirttiler. Merkez halkı dikkate alarak bunların görevlerine son verilmesini emretti (GŞS, 36: 59).

1687 Aralık ayı başlarında da naiblerle ilgili üst üste şikâyetler geldi. Mahkeme (İbn-i Şeker) mahallesi ahalişi, mahallelerinin 9 hane olup ödemekle yükümlü oldukları vergilerini emirlere vermeye razılaşırken kadı ve naiblerin "Siz mahkemeye tayinsiz vaki olan tekâlifleri bize verin" diyerek rencide ettiklerini belirttiler. Ayntab'da bulunan canbaz, kasap ve bakkal taifesi de, eskiden beri dükkânlarında bulunan eşyaları yürürlükte olan narhtan satar iken naib tarafından çeşitli isimler altında "esnaf başına 200 kuruş verin eşyalarınızı narhtan fazlaya satın" diye üç esnafın 200 kuruşlarını zorla aldıklarını dile getirdiler. Kadı ve naibler bu konuda uyarıldı (GŞS, 36: 58).

Kadı ve naibler de zaman zaman ehl-i örf taifesi ya da başka kimseler tarafından müdahalelere maruz kalmıştı. Bunlardan biri kadılıktan azolan Filik Mehmed Efendi'diydi. 1661 senesi Mayıs ayında Ebubekir ve İsmail adındaki kişiler, Filik Mehmed Efendi'nin her gelen kadıya mahkemede naib olduğunu, kendi hâlinde olmayıp ehl-i örf taifesiyle işbirliği yaparak zulm ettiğini iddia ederek Ayntab'dan uzaklaştırılması için bir ferman çıkarttılar. Bunun engellenmesi için İstanbul'dan emir verildi (GŞS, 28: 186). 1662'de Ayntab'daki ulema ve eşraf huzurunda hakkındaki şikâyetler üzerine görevden alınan Seyyid Mustafa Efendi'den, şehre mutasarrıf olduğu günden azledildiği güne varıncaya kadar ahalinin memnun olduğu ifade edildi (GŞS, 26: 75).

Ayntab Kazası arpalık sahipleri ile bunların atadıkları naiblerin isimlerine ve tayin tarihlerine Tablo 4'te yer verilmiştir. Arpalık sahipleri genellikle bir seneliğine atanmakta olup eski Anadolu Kazaskeri Mustafa Efendi gibi birkaç defa Ayntab Kazası'na tayin edilen arpalık sahipleri de bulunmaktaydı. Ayntab arpalık sahipleri tayin belgeleri gelir gelmez naiblerini tayin ederek şehre gönderirlerdi. Bir sene görevde bulunan naibler olmakla birlikte genellikle naiblerin sıklıkla değiştiği görülmektedir. Bu durum, naiblerin yolsuzluk ve usulsüzlüklerinin arttığını ve adalet mekanizmasının bozulduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Ayntab Kazası Arpalık Sahipleri ve Naibleri

Naibinin Adı	Tayin Tarihi	Arpalık Sahibinin İsmi ve Tayin Tarihi	Önceki Görevi	Kaynaklar
İsmail Efendi	14 Eylül 1647	İbrahim Efendi, 9 Şubat 1646	Eski kadı	GŞS, 18: 33 GŞS 19: 353
-	-	Behami Mehmed Efendi, 7 Ocak 1648	Eski Rumeli Kazaskeri	GŞS, 19: 204
Selamizade Mustafa Efendi	21 Ekim 1649	Musa Efendi	Eski Bursa Kadısı	GŞS, 21: 18
Davud Efendi	17 Nisan 1650	Musa Efendi	Eski Bursa Kadısı	GŞS, 21: 113
Vusali Efendi	15 Temmuz 1650	Musa Efendi	Eski Bursa Kadısı	GŞS, 21: 1
İsmail Efendi	Ağustos 1650	Musa Efendi	Eski Bursa Kadısı	GŞS, 21: 92
(Silik) Kurd Efendi	23 Eylül 1651	Memikzade Mustafa Efendi, 21 Eylül 1651	Eski Rumeli Kazaskeri	GŞS, 22: 189 BOA, A.RSK.D. 1524: 27
Nimetullah Efendi	26 Eylül 1651	Memikzade Mustafa Efendi	Eski Rumeli Kazaskeri	GŞS, 22: 36
Seyfullah Efendi	Nisan 1652	Memikzade Mustafa Efendi	Eski Rumeli Kazaskeri	GŞS, 22: 139
Mustafa Efendi	Haziran 1652	Memikzade Mustafa Efendi	Eski Rumeli Kazaskeri	GŞS, 22: 71
Davud Efendi	Ocak 1653	Memikzade Mustafa Efendi	Eski Rumeli Kazaskeri	GŞS, 23: 347
Davud Efendi	24 Eylül 1653	Abdurrahman Efendi	Eski Rumeli Kazaskeri	GŞS, 23: 123
Mehmed Efendi	Ekim 1653	Şeyh Mehmed Efendi, 11 Ekim 1653	Eski İstanbul Kadısı	GŞS, 23: 134
Mehmed Efendi	Şubat 1655	Şeyh Mehmed, Şubat 1655	Eski İstanbul Kadısı	GŞS, 24: 75
Mevkizade	21 Aralık	Abdurrahman		GŞS, 25: 75

Mustafa Efendi	1657	Efendi		
Seyyid Mustafa Efendi	1661	-		GŞS, 26: 76
Ömer Efendi	Haziran 1662	Balizade Mustafa Efendi, 17 Şubat 1662	Eski Şeyhülislam	GŞS, 26: 126 GŞS, 26: 236
Receb Efendi	11 Ekim 1662	Balizade Mustafa Efendi	Eski Şeyhülislam	GŞS, 26: 161
Halil Efendi	7 Kasım 1662	Balizade Mustafa Efendi	Eski Şeyhülislam	GŞS, 26: 172
Uzakizade Mustafa Efendi	Ocak 1663	Balizade Mustafa Efendi	Eski Şeyhülislam	GŞS, 26: 185
Receb Efendi	7 Şubat 1663	Balizade Mustafa Efendi	Eski Şeyhülislam	GŞS, 26: 236
Abdurrahman Efendi	Kasım 1665	Seyyid Abdüsselam Efendi, 19 Kasım 1665	Eski Gelibolu Kadısı	GŞS, 27: 48 GŞS, 27: 231
Abdullah Efendi	Ekim 1666	Seyyid Mustafa Efendi, Ekim 1666	Eski Ayntab Kadısı	GŞS, 27: 148 GŞS, 27: 174
Kurdzade Abdullah Çelebi	Mayıs 1667	Hasan Efendi	Eski Anadolu Kazaskeri	GŞS, 28: 70
Seyyid Süleyman Efendi	Ocak 1668	Hasan Efendi	Eski Anadolu Kazaskeri	GŞS, 28: 155
Abdullah Efendi	17 Mayıs 1668	Hasan Efendi	Eski Anadolu Kazaskeri	GŞS, 28: 390
Silik	Mayıs 1669	Hasan Efendi	Eski Anadolu Kazaskeri	GŞS, 28: 371
Ahmed Efendi	Nisan 1672	Hafız Mehmed Efendi, Aralık 1670	Eski Anadolu Kazaskeri	GŞS, 171: 19
Hasan Efendi	-	Seyyid Mehmed Efendi, 27 Ekim 1672	Eski İstanbul Kadısı	GŞS, 171: 77
-	-	Ali Efendi, 30 Haziran 1673	Eski Rumeli Kazaskeri	GŞS, 171: 135
Hasan Efendi	Mayıs 1674	Bali, Nisan 1674	Eski İstanbul Kadısı	GŞS, 171: 174

				GŞS, 171: 169
Abdullah Efendi	Mart 1675	Bali	Eski İstanbul Kadısı	GŞS, 171: 169
Receb Efendi	Ekim 1675	Bali	Eski İstanbul Kadısı	GŞS, 32: 24
Ataullah Efendi	Kasım 1675	Bali	Eski İstanbul Kadısı	GŞS, 33: 255
Silik	Mayıs 1676	Bali	Eski İstanbul Kadısı	GŞS, 32: 196
Mehmed Efendi	Haziran 1676	Bali	Eski İstanbul Kadısı	GŞS, 32: 181
Mehmed Efendi	Aralık 1676	Mustafa Efendi, 2 Ağustos 1676	Eski Anadolu Kazaskeri	GŞS, 30: 90 GŞS, 31: 126
Ataullah Efendi	Temmuz 1678	Mustafa Efendi	Eski Anadolu Kazaskeri	GŞS, 33: 255
Ömer Efendi	4 Nisan 1683	Murtaza Efendi, 19 Şubat 1683	İçel Sancağı Eski Arpalık Sahibi	GŞS, 35: 223 GŞS, 35: 222
Abdullah Efendi-Ayntab mahkemesi başkâtibi	Mart 1683	Kebirizade Mustafa Efendi, 3 Mart 1683	Eski Anadolu Kazaskeri	GŞS, 35: 69
Hidayetullah Efendi	Nisan 1683	Kebirizade Mustafa Efendi	Eski Anadolu Kazaskeri	GŞS, 35: 78
Abdülaziz Efendi-Eski Uşak Kadısı	Nisan 1684	Kebirizade Mustafa Efendi	Eski Anadolu Kazaskeri	GŞS, 35: 180
-	Aralık 1686	Mehmed Efendi	Eski Anadolu Kazaskeri	GŞS, 37: 1
Muharrem Efendi-Eski Kadı	Aralık 1687	Seyyid Ahmed Efendi, 11 Aralık 1687	Konya'da Karatay Medresesi Müderrisi	GŞS, 36: 59 GŞS, 36: 93
Esad Efendi	Aralık 1688	Abdülgani Efendi, Aralık 1688	Eski Galata Kadısı	GŞS, 38: 127
Müderris Yahya Efendi	Şubat 1689	Mirza Mustafa Efendi, Şubat 1689	Eski İstanbul Kadısı	GŞS, 38: 166

Kâtib

Kâtibin mahkemede önemli vazife ve rolleri vardı. Sicillerin yazılması, vesikaların tanzimi onlar tarafından yapılırdı (İnalçık-Mahkeme, 1977: 159). Merkezden ve resmî makamlardan kadıya gelen resmî yazılar ve davalara ait sicilleri, sicil-i mahfuz denilen deftere kaydederdi. Vakfiye, itakname, hüccet vb. belgeler kâtibler tarafından belirli bir biçim ve üslupta düzenlenirdi (Ergenç: 2012: 110). Bunların amaca uygun, kolaylıkla ve eksiksiz tutulabilmesi için her belge türünün nasıl kaleme alınacağı tip formlar halinde *sakk mecmuaları* denen rehber kitaplarda gösterilmişti (Gedikli; 2005: 189). Kâtiblerin, yanlarında bulunan bu el kitapları hangi dava için hangi çerçeve ve düzenlemenin kullanılacağını gösteriyordu (Peirce, 2005: 133). Kâtiblerin elkabı ise; "*kıdvetü erbâbi't-tahrir ve'l-kalem*" şeklindeydi (Kanunname-i Âl-i Osman, 2003: 24).

Kâtibler, yazıları düzgün, güvenilir, becerikli kimseler arasından kadılar tarafından seçilirdi (Çadırcı, 1997: 88) Genellikle yerli halktan kâtib atanmazdı. Kâtiblerin taraflardan hediye alması ise kesinlikle yasaktı (Doğru, 1995: 209). Bu nedenle görevini hakkıyla getiren kâtibler bazen birtakım engellerle karşılaşabiliyordu. 1675 senesi Temmuz ayında Ayntab naibi İstanbul'a mektup göndererek mahkeme kâtibi Seyyid Mehmed'in kitabet hizmetini yerine getirip şer'e aykırı bir işi olmayıp kendisinden bir şikâyet yokken Ayntab'dan bazı kimselerin hevalarına tabi olmayıp zalimlere ruhsat vermediği için kanuna aykırı emir göndererek işine mani olduklarını bildirdi. Bunun engellenmesi emredildi (GŞS, 30: 323).

Mahkemede birden fazla kâtib olunca içlerinden en kıdemlisi başkâtib olurdu. Başkâtibin görevi, kâtiblerin tutacakları her türlü kaydın yazım kurallarına uygun olmasını denetleyerek, kayda geçirilen resmî yazıların asıllarına uygun biçimde yazılmasını sağlamaktı. Başkâtibler bunun yanı sıra kadının veya naibin izniyle nikâh kıyabilirdiler, gerektiğinde keşiflere gidebilirlerdi. Sicillerin korunmasında da bunlar sorumluydular (Çadırcı, 1997: 88). Kadı, başka yerde olduğu zaman başkâtibi yerine vekil tayin edebilirdi. Ayntab naibi olan Ataullah Efendi'nin Halep'te bulunup sağlığı iyi olmadığı için 12 Aralık 1678 /H. 27 Şevval 1089 tarihinde Ayntab mahkemesi başkâtibi olan Mevlana Abdullah'ı naib vekili olarak tayin etmişti (GŞS, 33: 332). Belki de kazandığı bu deneyimlerinden dolayı 1683 Mart ayı ortalarında ber vech-i arpalık Ayntab kazasına mutasarrıf olan eski Anadolu kazaskeri Mustafa Efendi tarafından Ayntab'a naib olarak tayin olundu (GŞS, 35: 69). Ayntab mahkemesinde başkâtib bulunmasından dolayı birden fazla kâtib bulunduğu söylenebilir. Ancak kesin sayı verilmesini sağlayacak bilgi bulunmamaktadır.

Kâtibler, mahkeme dışındaki işlerle de görevlendirilirdi. Vefat eden kişilerin evine giderek mal ve mülklerini kayıt altına alıp terekelerini yazmak da kâtibin göreviydi. Bu hizmetlerinden dolayı terekelerden *kalemiye* veya *resm-i kitabet* denilen bir vergi alırlardı (GŞS, 28: 244; 30: 266; 35: 227). Tabi bunun dışında yaptıkları işlerden de ücret almaktaydılar.

Muhzırbaşı

Muhzırbaşı, öldürme, yaralama ve topluma zarar veren diğer hareketler gibi kamu suçlarının dışında, alacak-verecek gibi kişilerarası anlaşmazlıklarda, davalıları mahkemeye celp ve kadı hüküm verdikten sonra davalının hakkını teslim etmekle mükellefti (Ergenç, 2012: 110). Muhzırbaşılık, padişah beratıyla genel kaide olarak kapıkullarına verilirdi. Muhzırbaşılığı alan kimse ya gelip bu görevi kendisi yapmakta ya da ikinci bir kişiye iltizama vermekteydi. Muhzırbaşı bu görevi bir çeşit adli polis erleri olan muhzırlarla birlikte yerine getirirdi. Görülen bu işler karşılığında taraflardan ihzariye ücreti adıyla para alırlardı. Mahkemelerin faaliyetlerinden hazine hesabına elde edilen ihzariyeler, hazinenin gelir kaynaklarından biri olarak mukataa türüne girmektedir (Akdağ, 1999: 71-72).

Sivil halktan muhzır tayin edilemezdi. Nitekim haklarında merkeze yapılan şikâyetlerde bazılarının raiyyet oğlu oldukları hâlde bu görevde buldukları belirtilirdi. Muhzırların tayin ve azil yetkisi kadılara verilmişti. Davanın konusuna göre mahkemece alınan harçlar değişmekle birlikte sonuçlanmış bir davadan muhzırların XVI. ve XVII. yüzyıllarda yüzde iki akçe ihzariye aldıkları tespit edilmiş olup bu miktar kanunname ile belirlenmişti. Muhzırbaşuları genellikle kapıcılar kethüdası kendine bağlı kapıcılardan tayin ederdi (Ahiskalı, 2006: 85).

Ayntab'daki muhzırbaşuların da dergâh-ı âli kapıcılarından seçilerek iltizama verildiği görülmektedir. İyi bir gelir kapısı olan bu görev için rekabet, sicillere yansımıştır. 1653 yılında muhzırbaşı Mustafa'dır. Ancak diğer Mustafa gelip onun görevini elinden aldı. Mustafa, Ayntab muhzırbaşılığının kapıcızadelere verilegeldiğini, babası Yunus'un 30 seneden fazla zaman muhzırbaşı olduğunu, o öldükten sonra da bu görevin kendisine intikal ettiğini söyleyerek itirazda bulundu ve 1653 senesi Ocak ayında yeniden muhzırbaşılığa tayin olundu (GŞS, 23: 334). Mustafa'nın ardından muhzırbaşı Hacı İbrahim oldu. Ancak İbrahim'in azledilmesini gerektiren bir durum olmadığı halde Mehmed, Mustafa ve Abdülkadir bir şekilde görevi üzerlerine aldılar. Hacı İbrahim'in şikâyeti üzerine 1653 yılının Mayıs'ı sonlarında berat gönderildi. % 2 akçe almak üzere yeniden görevlendirildi (GŞS, 23: 314). Daha sonra Ayntab'da muhzırbaşı olan Ramazan oğlu Yusuf dava edildi. Ayntab ihtisab ve ihzariyesi on beş seneden beri Mustafa Ağa üzerinde iken 1660 yılı Aralık ayı başlarında Yusuf'un askerî berat çıkartıp hileyle üzerine almıştı. Mustafa Ağa, İstanbul'daki kayıtlardan kontrol ettirdi ve üzerinde olduğu görüldü. Defterlere bakıldığında Yusuf'un 6 ayda tasarruf ettiği toplam 6500 akçeyi Mustafa Ağa'ya ödemesine karar verildi (GŞS, 26: 135; 26: 275).

Mustafa Ağa'dan sonraki muhzırbaşı olan Hacı Hüseyin hakkında pek çok şikâyet oldu. 1662 senesi Ağustos ayında Hacı Hüseyin'in kendi hâlinde olmayıp daima voyvoda, subaşı gibi ehl-i örf taifesinin yanlarına giderek fukaranın aleyhine haber ulaştırarak gammazladığı, haksızca paralarını aldığı ve almaya meylettiği, devlet işine, vergi ve saliyane hususuna karıştığı ve bunun emsali zulümlerinin sonu olmadığı bildirildi ve engellenmesi istendi. Vilayet ahalisinden bazı kimseler de onun kötü hâlinde haber verdiler (GŞS, 26: 145). Ayrıca Hüseyin, Anadolu yakasına teftişe gelen Vezir İsmail Paşa'nın zahiresi için Ayntab

ahalisinden bazı kimseler tarafından vekil seçilmişti. Sonrasında Hacı Hüseyin, ortaya çıkan masrafı saliyane edip topladı ve vekâletten alındı. Ancak bu işlere karışmaktan vazgeçmedi. Bunun üzerine onu vekil tayin eden kişiler 16 Ağustos 1662 /H. 1 Muharrem 1073 tarihinde mahkemeye gelerek onun hala vilayet işlerine karışmasına rızaları olmadığını bildirdiler (GŞS, 26: 146). Şikâyetlerin ardı arkası kesilmedi. Ayntab ahali, Hacı Hüseyin'i ayrıca onun oğulları olup Muhzırbaşı oğulları diyerek bilinen Hasan ve Mustafa'yı şikâyet etti. Bunun üzerine Ayntab'a Hacı Hüseyin ve oğullarının zulmünün engellenmesi ve tekrar şikâyete mahal bırakılmaması dair ferman gönderildi (GŞS, 26: 206).

Ayntab mahkemesinin muhızırbaşılığı Hüseyin'in vefatından sonra ruus-ı hümayunla ve beratla Mahmud'un tasarrufunda iken Abdullah müdahale etti ve üzerine aldı. İtiraz üzerine Mahmud'a 1672 senesi Ağustos ayında yeniden berat verildi (GŞS, 171: 88). Nisan 1674'te Abdullah tekrar muhızırbaşı olarak atandı (GŞS, 30: 148). Ancak Yusuf, kendisi muhızırbaşı iken şer' ve kanuna aykırı olarak Abdullah'ın atandığını iddia etti. Abdullah uzaklaştırılarak Yusuf yeniden bu göreve getirildi (GŞS, 31: 52). Sonradan bir şekilde muhızırbaşı olan Abdullah kusuru yokken muhızırbaşılığa Mahmud'un atandığını söyledi ve yeniden atanmayı talep etti. 1674 senesi Mayıs ayı ortaları tarihli beratta muhızırbaşının, resm-i ihzariye olarak dava açan kişinin makbuzundan yüzde 2 alabileceği ve daha fazla almaması vurgulandı (GŞS, 171: 179).

Mahmud daha sonra yeniden muhızırbaşı oldu. Görevinde yeterliliğe sahip olmayıp çok yaşlı olduğundan görevden alınarak yeniden kapıcı Abdullah Temmuz 1675'te muhızırbaşı olarak atandı. Abdullah, muhızırbaşılık beratı mucibince kendine ait olan eşyalara kimse karışamazken Yusuf'un müdahale edip işine mani olduğunu iddia ederek şikâyetçi oldu ve engel olunmasını istedi (GŞS, 31: 77). Yusuf da İstanbul'a mektup gönderdi. Görevinde kusuru olmayıp Ayntab ahali de kendisinden memnun iken daha önce fesadı ortaya çıkan Abdullah'ın hile ile görevini elinden alıp müdahale ettiğini söyledi. 1675 Ekim ayı sonlarında yeniden muhızırbaşılığa atandı (GŞS, 31: 88).

9 Haziran 1677'de /H. 7 Rebiülahir 1088 Süleyman muhızırbaşılığa atandı (GŞS, 30: 249). Bunun üzerine Rıdvan oğlu Yusuf şikâyet etti ve Nisan 1678'de Süleyman ref olunarak tekrar Yusuf atandı (GŞS, 30: 281). Ayntab mütesellimi Mustafa Ağa da Yusuf'u dava etti. Yusuf muhızırbaşılık hizmetine kanaat etmeyerek naiblere rüşvet verirdi, bazı Müslümanların hukukunu çiğneyerek paralarını alırdı. Hatta daha önce görevde bulunan naibe tabi olanların şarap içip na-mahrem ile birlikte olduğunu bilmesine rağmen müdahale etmez, kendisi de bu fiillerden geri durmazdı. Ayntab'da cizye toplayan Mehmed Ağa da Yusuf'u şikâyet etti. Cizye tahsiliyle ilgili olan temessukatı sicile kaydettirmek istediğinde mahkeme harçlarını verdikten sonra kendisinden 28 kuruş rüşvet aldığını bildirdi. Durumun Müslümanlardan sorularak kaydolmasını talep etti. Ahaliden çeşitli kimseler mütesellimin söylediklerini doğruladı. Yusuf da 18 Temmuz 1678 /H. 28 Cemaziyelevvel 1089 tarihinde bu söylenenler karşısında "Bundan sonra her defa muhızırbaşılık işlerine karışıp muhızırbaşılığa rağbet edersem zevcem üç talak ile boş olsun" diye şart etti (GŞS, 33: 258).

Süleyman bir süre sonra yeniden muhızırbaşı oldu. Ancak görevini yerine getirmeyip el çektiği için yerine 11 Mayıs 1680'de /H. 11 Rebiülahir 1091

Mustafa'ya tevcih olundu (BOA, İE.ADL. 1 / 63; GŞS, 33: 88). Padişah IV. Mehmed'in vefatından sonra I. Süleyman'ın tahta geçişiyle imparatorluk genelinde beratlar yenilendi. Mustafa'ya 8 Kasım 1687 /H. 2 Muharrem 1099 tarihli yeni berat verildi. Muhzirbaşılık için mücadele devam etti. Bazı kimseler askerî berat alarak Mustafa'nın zabtına mani olmaya çalıştı. Bu hususunda Ayntab naibine 11 Şubat 1688 /H. 8 Rebiülahir 1099 tarihli ferman gönderildi (GŞS, 37: 9).

Şühudu'l-Hâl

Osmanlı mahkemesinde görülen davalarda şühudu'l-hâl olarak bulunan kişiler, hukuki ihtilafın tanıkları olmayıp mahkemede yapılan yargılamanın gözlemcisiydiler. Bunlar karara doğrudan etki etmeseler bile varlıklarıyla kadıların adil karar vermelerini sağlardı. Kadıların yanında devamlı bulunan şühudu'l-hâl muhakemelerin aleni tarzda yapıldığının en önemli göstergesidir. Şühudu'l-hâl olarak görev yapan kişilerin seçilişi de gelişi güzel olmayıp o bölgenin ileri gelenlerinin seçtiği görülür. Bu kimselerin dürüst ve güvenilir kimseler olması gerekirdi (Aslan, 1999: 53-55).

Şühudu'l-hâl batı hukukundaki jüriye benzememektedir. Jüri kabul edilebilmesi için ya gündemin birbirini takip eden davalarında aynı isimlerin tekrar edilmesi gerekir ya da en azından aynı konudaki davaların altında yazan kişilerin aynı olması beklenirdi (Taş, 2008: 29-30). Oysaki şühudu'l-hâlde yer alan üyelerin vasıfları davanın niteliğine göre değişmekteydi. Yeniçerilerle ilgili meselede daha çok yeniçeriler yer alırdı. Eğer ilmiye sınıfından biriyle alakalıysa ulemadan birkaç kişi şühudu'l-hâl içerisinde yer alırdı. Kısacası mahkeme davayla özel ilgisi olan şühudu'l-hâlde açıktı (Jennings, 1978: 144).

Belgenin sonuna yazılan şühudu'l-hâl isimlerinin sırası da genellikle sosyal tabakalaşmadaki hiyerarşiyi gözeterek nitelikteydi (Taş, 2008: 33). Şühudu'l-hâl'in sayısı davadan davaya değişmekle birlikte 3 kişiden aşağı olmuyordu. Kişi sayısı çok fazlaysa geriye kalanlar "ve gayrihum" şeklinde kısaca belirtiliyordu (GŞS, 19: 9; 25: 49; 34: 140). Konunun önemi ve çektiği dikkat ölçüsünde sayı azalıp çoğalabilirdi. Nitekim 6 Ocak 1662 /H. 15 Cemaziyelevvel 1072 tarihinde Ayntab muhzirbaşısı Hüseyin'i şikâyetle ilgili hüccetin altına 36 kişinin ismi de yazılmıştı. İsmi yazılanlar arasında müftü, kadı, imam, hatib gibi ilmiye mensubuna ait kimseler, yeniçeri serdarı, dizdar, kethüda, eski serdar gibi askerler, ahi baba, haffaflar şeyhi, gazzaz, bezzaz gibi esnaf gruplarının temsilcileri ile isimlerinden önce "ağa", "seyyid", "efendi", "hâce", "çelebi", "hacı" gibi unvan bulunan toplumdaki nüfuz sahibi kimselerin isimleri de yer almaktaydı (GŞS, 26: 60). 1657 senesi Kasım ayının ortalarında Ayntab yeniçeri serdarı Yusuf Ağa'dan yeniçerilerin memnun olup olmadıklarını tespit için oluşturulan mecliste Ayntab'ın arpalık mutasarrıfı Hasan Paşa, Kadı Mehmed Efendi, Kethüda yeri Mehmed Ağa, eski Kethüda yeri Osman Ağa, dizdar Mehmed Ağa hazır bulunmuştur. Bunların isimleri belgenin sonuna eklenerek yazılmıştır (GŞS, 25: 63).

Müftü

Müftü, Osmanlılarda dört ehl-i sünnet mezhebinden Hanefi fıkhı üzere kendisine sorulan umumî veya hususî şer'i ve hukuki meselelere ait dinî hükümlere uyararak karar verirdi. Müftünün verdiği karara "fetva" denirdi. Şehirlerde bulunan müftü, Şeyhülislam da denilen İstanbul müftüsüne bağlıydı (Uzunçarşılı, 1998: 173-181). Yöneticilerin veya halkın çözemedikleri bir sorunları ortaya çıktığında ya da sorunlarına şer'i yönden destek sağlamak istediklerinde müftüye başvururlardı (Çadırcı, 1997: 91-92). Kadılar da müftülerle sürekli istişare hâlinde olur, ihtiyaç duydukları zaman müftüden fetva isteyebilirdi. Bu durum adlî sahada geniş ölçüde kaza birliğinin oluşmasına ve aynı ilmî disiplin içinde iç denetimin sağlanmasına hizmet ederdi. Müftünün işi hadiseleri fıkıh prensiplerine göre değerlendirmekten ibaret olup bağlayıcılığı yoktu. Bağlayıcı olan kadınının hükmüydü (Bayındır, 1986: 47). Ancak mahkemeye intikal eden ihtilafla sunulan fetva birbiriyle uyuyorsa kadının fetvaya aykırı karar vermesi yanlış karar vermiş olduğuna kuvvetli bir karine teşkil eder ve bozulmasına sebep olurdu. Bundan dolayı kadıların genelde mahkemeye sunulan fetvalara uygun karar verdikleri görülmektedir (Ayдын, 2003: 343).

Ayntab'daki müftüler talep edildiğinde fetva vermekle yükümlüydü. Bu nedenle müftü için sıklıkla *mezun-ı bi'l-ifta* tabiri kullanılmıştı. Müftü, fetva için başvuran kimseye *iftâ vesikası* düzenletirdi. Fetva metninde genellikle soru kısmı daha ayrıntılı olur, bir veya birden fazla soru içerebilirdi. Sorulan soruya "olur, olmaz, caizdir, caiz değildir" gibi bir iki kelimeyle cevap vermek mümkün olduğu gibi gerektiğinde cevap daha da uzatılabilirdi. Fetva metninde fetvaya konu olan olayla ilgili kişilerin gerçek adları yer almayıp erkekler için Zeyd, Amr, Bekir, Hâlid, Velîd, kadınlar için de Hind, Zeyneb gibi adlar kullanılırdı (Atar, 1995: 490). Ayntab ahali, miras (GŞS, 27: 107), vasilik (GŞS, 28: 33), nikâh feshi (GŞS, 18: 241; 19: 147), diyet (GŞS, 33: 287), müteveli tayini (GŞS, 28: 183), hatib tayini (GŞS, 27: 83), mirî arazi (GŞS, 27: 209), dükkân açma (GŞS, 28: 197, 30: 365; 35: 219), ticaret (GŞS, 27: 208), haksız vergi talebi (GŞS 27: 195; 27: 218; 29: 120), çeşmenin su mecrasının değiştirilmesi (GŞS, 28: 199) gibi pek çok konuda müftüden fetva alıp mahkemeye sunmuştu. Müftü, fetvayı isteyen belli bir ücret alır, geçimini bu şekilde sağlardı (Çadırcı, 1997: 92). Ayntab'da her fetvadan 8 akçe alındığı anlaşılmaktadır. 1667 yılında müftünün bazı gelirlere el uzattığı duyuldu ve hizmetinde doğru yolda hareket etmesi tembih olundu. Derkenarda da eskiden beri fetvadan 8 akçe alınıp daha fazla alınarak ahaliye zulmedilmemesi emredildi (GŞS, 28: 203). Şehrin ileri gelenlerinden sayılan müftü zaman zaman da mahkemede "şuhudu'l-hal" arasında yer alırdı (GŞS, 26: 182; 28: 388; 36: 148). Ayrıca Ayntab müftüleri, Mihaliye Medresesi'nde müderrislik yapmaktaydı (GŞS, 21: 194; 25: 127).

İncelenen döneme ait sicillerde karşılaşılan ilk müftü Mevlana Ali Efendi'dir. Daha önce de Ayntab'da müftülük yaptığı anlaşılan Ali Efendi, 1650 senesinde yeniden müftü tayin olunup fetva vermesine izin verildi. Bunun yanında Mihaliye medresesi de kazasker mektubuyla tevcih olundu. Müftü namına İmam Şerafeddin'in elinde olan hâric-i ruusu alıp şeyhülislama göndermesi istendi (GŞS, 20: 200). 1657 yılında müftü İlyas Efendi'ydi. İlyas Efendi aynı zamanda Mihaliye Medresesi'nde günlük 15 akçeye müderrislik

yapmaktaydı (GŞS, 25: 127). 6 Ağustos 1662 /H. 20 Zilhicce 1072 tarihinde Abdurrahman Efendi'ye ifta görevi verildi (GŞS, 26: 201).

Abdurrahman Efendi'den sonra Mehmed Efendi müftü olarak atanmıştı. Mehmed Efendi, hayırsever ve varlıklı biriydi. Pek çok gayrimenkul satın almıştı (GŞS, 30: 30; 30: 32; 30: 164; 30: 169; 30: 196). Mehmed Efendi hasta yatağında kendisi öldükten sonra para ve gayrimenkulünün üçte birinin Ayntab'da uygun bir yerde medrese (medrese-i mahkemeti'l-esas) bina olunmasını, kalanının ise kadı ile masrafına tayin olunmasını vasiyet etmişti. Vasi-i muhtar tayin ettiği Hacı Ali, 8 Ocak 1679 /H. 25 Zilkade 1089 tarihinde müftünün varislerinin vasiyeti yerine getirmediği için şikâyet etmiş ve şahitlerle vasiyetin doğruluğunu ispat etmişti (GŞS, 33: 349). Bunun üzerine Mehmed Efendi'nin kardeşi İbrahim Çavuş, Şehreküstü Mahallesi'nde medreseyi yeniden inşa ettirmiş ve 1679 senesi Nisan ayının ortalarında Mevlana Ali Halife müderris olarak tayin olunmuştu (GŞS, 34: 171; 34: 176). Ancak Müftüzade Osman günlük 14 akçeyle müderris olarak kendisinin atandığını, İbrahim Çavuş'un vazifesine mani olup, Anadolu muhasebesine *İbrahim Çavuş Medresesi* olarak kaydettirdiğini iddia etmişti (GŞS, 36: 61). Merhum Mehmed Efendi'nin oğlu ve vakfının mütevellisi olan Abdülcélil, Müftüzade Osman'ın söylediklerini doğrulamış ve yeniden atama yapılmasını talep etmişti (GŞS, 37: 118).

1687'nin Mayıs ayında Mehmed Efendi müftülüğe tayin olunmuştu. Müftüye, Hanefi imamlardan doğru sözler ile fetva verip, Ayntab müftüsü olarak imza atması emredilmişti (GŞS, 37: 184). Ancak Mehmed Efendi hakkında şikâyetler olunca aynı senenin Aralık ayında müftülükten azledilip bundan sonra fetva vermemesi Ayntab naibine tembih olunmuştu (GŞS, 36: 57). Mehmed Efendi'nin yerine de Şeyh Ramazan Efendi tayin olunmuştu (GŞS, 37: 27).

Ayntab'daki müftülerin kendilerine tayin edilen bir ikametgâhları olduğu anlaşılmaktadır. Merhum Kasab İbrahim Efendi, Ayntab'da müftülük yapan kimselerin oturması için Eblehan Mahallesi'nde bir ev vakfetmişti. Buranın tamiri için ise bir değirmenin yarı hissesini tayin etmişti (GŞS, 34: 233).

Nakibü'l-eşraf Kaymakamı

H. Muhammed'in soyu, kızı H. Fatıma ile damadı H. Ali'nin iki oğlu H. Hasan ve H. Hüseyin'den devam ederek günümüze kadar gelmiştir. H. Hasan'ın soyundan gelenlere şerif, H. Hüseyin'in soyundan gelenlere seyyid denilmiştir. İslam dünyasında seyyid ve şerifler her zaman saygın bir yere sahip olmuş, Abbasiler'den itibaren birtakım imtiyazlar tanınmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti de seyyid ve şeriflere hürmet ve riayet göstermiş, onları vergi ve rüsumdan muaf tutarak ellerine "siyadet hücceti" vermiştir. Seyyidlerin H. Muhammed soyundan olduklarını göstermek, hürmetsizlik veya herhangi bir uygunsuz duruma sebep olmamak için başlarında yeşil sarğı alamet olarak taşımalarına izin verilmiştir (Sarıcık, 2003: 110). Seyyidler, kendilerini yeşil taşımakla öylesine özdeşleşmiştir ki yeşil sarık *emirlik sarğı* veya *siyadet alameti* olarak adlandırılmıştır. Sadat ve eşraftan kadınlar dahi başlarına yeşil alamet takmaktaydılar (Kılıç, 2005: 78). Yıldırım Bayezid zamanında ise onların işleriyle meşgul olması için Bağdatlı Seyyid Ali tayin edilmiştir (Uzunçarşılı, 1998: 161-164). Ancak eline berat verilip verilmediği ya da tayinde ne gibi bir merasimin

düzenlendiği bilinmemektedir. Ayrıca memuriyeti belli bir zamanla sınırlı olmayıp ölünce bu vazifeden ayrılmıştır. Buna göre, Nikabet teşkilatı ilk olarak II. Bayezid döneminde kurulmuş, ilk nakib Seyyid Mahmud'a nakibü'l-eşraf unvanı verilmiştir (Sarıcık, 2003: 121).

Nakibü'l-eşrafın vilayet, sancak ve kazalarda seyid ve şeriflerin defterlerini tutan ve nakibü'l-eşraf kaymakamı denilen vekilleri vardı. (Uzunçarşılı, 1998: 168). *Şecere-i tayyibe* denilen bu defterlerde Hz. Muhammed soyundan geldiklerini belgeleyenlerin soy kütükleriyle birlikte buldukları şehir, görev ve durumları kayıtlıydı (Çadircı, 1997: 93). Nakibü'l-eşraf kaymakamları nakiblik görevine uygun halk arasında itibarlı ve sözü geçen seyid ailelerinden seçilmekteydi (Kılıç, 2005: 87). Nakibü'l-eşraf kaymakamlarının tayini, nakibü'l-eşrafın sadrazama mektupla arzları üzerine yapılırdı. Nakibü'l-eşraf kaymakamları, seyid ve şeriflerin her türlü işlerinden sorumlu idi. Atama yapılırken kaymakama, seyidliği ahali arasında meşhur sahihü'l-neseb olup İstanbul'da nakibü'l-eşraftan hüccet alanlara saygı ve hürmet göstermesi, hakiki seyid olmayıp siyadet iddia edenlere engel olması emredilirdi. Ayrıca suçlu olanların cezalarını kendisi verip ehl-i şer' vesaireyi müdahale ettirmemeliydi (GŞS, 18: 103; 171: 50; 35: 217; 36: 34; 37: 32). Bu nedenle seyidler suç işlediklerinde kadı ceza vermez, bunun için kaymakamlarına teslim ederdi (GŞS, 36: 185). Seyid ve şerifler, sarıklarının delalet ettiği şerafetlerine hürmeten sokak ortasında değil kapalı yerlerde cezalandırılırdı (Ergin, 1936: 81). Hassasiyetle vurgulanan bir husus da seyidliğin onaylanmasına sadece İstanbul'daki Nakibü'l-eşrafın yetkili olup nakibü'l-eşraf kaymakamının seyidlik iddialarını kabul edemeyeceğiydi (Kılıç, 2005: 66). Ayntab'da sakin olup kaymakam olan Seyyid Halil Çelebi'ye, 20 Şubat 1650'de /H. 18 Safer 1060/ Ayntab'da bazı kimselerin kaymakam tezkereleri ile alamet ve yeşil gösterip siyadet iddia ettikleri için tezkerelerinin alınıp gönderilmesi emredilirdi (GŞS, 21: 57).

Seyidler nakibüleşraf kaymakamlarıyla olan anlaşmazlıklarında kadıya gidebilmekteydiler. Şer'iyeye sicillerinde kaymakamların emin olmadıkları veya şüphelendikleri kişilerden kadı huzurunda neseblerini ispat etmelerini istedikleri ve sonucun kadı tarafından tescil edildiğine dair belgelere rastlanmaktadır (Kılıç, 2005: 90). 1671 senesi Kasım ayında Seyyid Mahmud, kendisi Ayntab sadatı üzerine kaymakam tayin olunmuşken, Tokatlıoğlu Ali Çelebi'nin mektup ibraz edip kaymakamlığına müdahale eylediğini, ayrıca beldedeki sadata eziyet ve iftira ettiğini bildirdi ve müdahalenin önlenmesini talep etti (GŞS, 171: 11). Bir diğer şikâyet de 14 Ekim 1677 /H. 16 Şaban 1088 tarihinde seyidlerden geldi. Şehreküstü Mahallesi'nden Seyyid Hüseyin Çelebi, kendisinin atadan beri seyid olduğunu, babası ve dedesinin de 80 seneden fazla zamandır seyidlikleriyle şöhret oldukları bilinirken bundan önceki Ayntab kaymakamı Seyyid Ali Çelebi'nin yeni nesillerinin devamı için kendilerini rencide ettiğini ve alamet göstermelerine mani olduğunu bildirdi. Şahitlerle seyidliğini ispat etti (GŞS, 33: 125).

Seyidlerin mağduriyetine neden olan bir diğer kaymakam Seyyid Mehmed'di. 8 Mart 1678'de /H. 14 Muharrem 1089 Kızılca Mescid Mahallesi'nden Seyyid Mehmed b. Seyyid Ali, Seyyid Mehmed Çelebi b. Seyyid Yusuf'u dava etti.

Üç sene önce Seyyid Mehmed'in sadat üzerine kaymakam olduğunu, kardeşi Seyyid Ahmed'in hıyaneti sebebiyle kendisini hapsedip cerime adıyla 20 esedi kuruşunu aldığı söyledi ve bahsi geçen meblağın iadesini talep etti. Seyyid Mehmed Çelebi inkâr etti ancak zorla 20 kuruş aldığı şahitlerle ispatlandı ve iade etmesine karar verildi (GŞS, 33: 193). Seyyid Mehmed'le ilgili şikâyetler oldukça fazladır. 5 Nisan 1678 /H. 12 Safer 1089 tarihinde Ayntab sadadından 44 kişi toplanarak mahkemeye geldi. Nakibü'l-eşraf kaymakamları olan Tokâtizâde Ali Çelebi'den razı olmalarına rağmen Deli Şeyh diye bilinen Seyyid Mehmed'in mektub sunarak kaymakam olmayı murat ettiğini belirttiler. Ayrıca Seyyid Mehmed'in daha önce kaymakamları olduğunu, Kilis müftüsü Seyyid Muharrem Çelebi'yi haksız şekilde hapsedip üç talak ile karısını boşattığını, Seyyid Mustafa'nın ise validesine küfür edip vatani terk ettiğini anlattılar. Seyyid Mehmed'den razı olmadıklarını, o bir daha üzerlerine nakib olursa sadat-ı kirama mahsus olan bütün alameti terk edeceklerini ve nakibliği kabul etmeyeceklerini söylediler (GŞS, 33: 209).

Ayntablı seyyid ve şerifler, vergi muafiyetlerine yönelik müdahalelerde İstanbul'a çokça şikâyette bulunmuşlardı. Seyyid Mehmed, Seyyid Bektaş, Seyyid Halil, Seyyid Mihal, Seyyid Mehmed b. Değirmenci ve Seyyid Hüseyin b. Değirmenci arzuhal göndererek, atalarından beri sadattan olup ellerinde şecereleri ve hüccetleri olup avarız-ı divaniye, tekâlif-i örfiye ve tekâlif-i şakkadan muaf olup "Bu zamana değin diğer reaya gibi harç ve salgun teklif olunmaya" diye bundan önce ferman verildiği hâlde vergi teklif olunarak rencide edildiklerini bildirdiler. 1650 senesi Haziran ayında Ayntab kadısına ve sancakbeyine bu durumu engellemeleriyle ilgili ferman gönderildi (GŞS, 20: 242). Sonraki yıllarda da Ayntab ahalisinin "tekâlif-i şakka talep olunduğunda bizimle verin" diyerek sadatı rencide etmesi şikâyete neden oldu. Ayntab kadısı ve mütesellimine hitaben sadat-ı kiramdan olup ellerinde nakibü'l-eşrafdan temessükleri olanlardan tekâlif-i şakka namıyla vergi istenmemesi emredildi (GŞS, 37: 157).

Seyyidlere vergi muafiyeti yanında bazen maaş bağlandığı da görülmekteydi. Seyyid Muharrem'e 1677 senesi Mart ayından itibaren Ayntab Dimosu Mukataası malından almak üzere 6 akçe vazife verilmişti (GŞS, 30: 203). Yine Dimos Mukataası'ndan vazife verilen Seyyid Ali vefat edince yerine vazifesi 25 Mayıs 1680 /H. 25 Rebiülahir 1091 tarihinde Hacı Hüseyin'e tayin edilmişti (GŞS, 34: 170).

Seyyid ve şerifliğin maddi ve manevi kazançları insanları cezp etmiş, zaman zaman sahte seyyid ve şerifler türemiştir. *Müteseyyid* denilen bu kişilerin sosyal dengeyi sarsacak şekilde hızla artması ve bunun özellikle vergi gelirlerinde önemli bir kayba sebep olması merkezi birtakım tedbirler almaya zorlayacaktır. Merkez, bir yandan hüccet almayı zorlaştırırken, diğer yandan yaptırdığı teftişlerle müteseyyidler engellemeye çalıştı (Kılıç, 2005: 65). Bu teftişlerden biri 1658-1659 yılları arasında gerçekleşen Abaza Hasan Paşa isyanının taraftarlarını bulmakla görevlendirilen İsmail Paşa'nın yoklamasıydı. Bu yoklamada seyyidliğini ispattan aciz olanların siyadete alakaları kesilerek reaya zümresine katılmışlardı (GŞS, 26: 261). Ayntab'da seyyid unvanı geri alınanların sayısı ise 65 idi (Canbakal, 2009: 101). İsmail Paşa yoklamasının ardından kadı ve nakibü'l-eşraf kaymakamlarına İsmail Paşa'nın defterinden hariç olanlara seyyidlik beratı

verilmemesi ve yeşil sarık sardırılmaması tembih olunmuştu (GŞS, 26: 192; 26: 224; 26: 261).

İncelenen dönemde Ayntab'da görev yapan 45 nakibü'l-eşraf kaymakamı tespit edilmiş, bunların isimleri ve tayin tarihleri Tablo 5'de gösterilmiştir. Nakibü'l-eşraf kaymakamlarının görev süreleri bir yıl olmakla birlikte gerek kişiler arası çekişmeler gerekse haklarındaki suçlamalar nedeniyle daha kısa süreler görev yapan kaymakamlar olduğu görülmektedir. Seyyid Secaaddin Efendi ve Karatçızade Seyyid Mahmud Çelebi 1'er ay, Seyyid Şeyh Mehmed 2 ay, Seyyid Osman 3 ay, Seyyid Hüseyin Ağa 5 ay, Seyyid Hacı Mehmed Çelebi 6 ay gibi kısa süreler kaymakamlık görevinde bulunmuşlardır. Seyyid Ali Çelebi, Seyyid Nasuh Çelebi, Seyyid Ömer Çelebi, Seyyid Usulüddin Çelebi, Seyyid Abdullah Çelebi gibi kaymakamlar ise çeşitli defalar bu göreve tayin edilmiştir.

Tablo 5. Ayntab'daki Nakibü'l-eşraf Kaymakamları

	Nakibü'l-eşraf Kaymakamının Adı	Tayin Tarihi	Kaynaklar
1	Seyyid Ebubekir Çelebi	21 Temmuz 1646	GŞS, 18: 103
2	Seyyid Mehmed b. Hüseyin	Mart 1648	GŞS, 19: 301
3	Seyyid Secaaddin Efendi	15 Kasım 1649	GŞS, 21: 32
4	Seyyid Osman	Aralık 1649	GŞS, 21: 32
5	Seyyid Halil Çelebi	Mart 1650	GŞS, 21: 57
6	Seyyid Ali	-	GŞS, 18: 252
7	Şeyhzade Seyyid Halil Çelebi	17 Aralık 1659	GŞS, 18: 252
8	Seyyid Mehmed Ağa	23 Mart 1661	GŞS, 28: 191
9	Seyyid Mahmud Efendi	31 Ağustos 1661	GŞS, 26: 261
10	Seyyid Mehmed	Kasım 1661	GŞS, 26: 252
11	Seyyid Ömer Çelebi	28 Nisan 1662	GŞS, 26: 224
12	Seyyid Şeyh Mehmed	25 Haziran 1662	GŞS, 26: 215
13	Seyyid Ömer Çelebi	21 Ağustos 1662	GŞS, 26: 201
14	Seyyid Abdülkadir Efendi	15 Ekim 1662	GŞS, 26: 192
15	Seyyid Şeyh Mehmed Ağa	Kasım 1662	GŞS, 26: 187
16	Seyyid Nasuh Çelebi	Mart 1666	GŞS, 27: 216
17	Karatçızade Seyyid Mahmud Çelebi	Ekim 1667	GŞS, 28: 199
18	Seyyid Nasuh Çelebi	Kasım 1667	GŞS, 28: 176
19	Seyyid Ali Çelebi	16 Kasım 1671	GŞS, 171: 8
20	Seyyid Mahmud Çelebi	Aralık 1671	GŞS, 171: 11
21	Seyyid Nasuh Çelebi	27 Ocak 1672	GŞS, 171: 15
22	Seyyid Ali Çelebi	Temmuz 1672	GŞS, 171: 50
23	Seyyid Ali Çelebi	Nisan 1673	GŞS, 171: 104
24	Seyyid Nasuh Çelebi	27 Nisan 1673	GŞS, 171: 113
25	Seyyid Ebulhud Çelebi	Ekim 1673	GŞS, 171: 139

26	-	8 Aralık 1673	GSS, 171: 160
27	Seyyid Hacı Mehmed Çelebi	Haziran 1674	GSS, 30: 146
28	Tokadîzade Seyyid Ali Çelebi	Aralık 1674	GSS, 30: 235
29	Müderriş Seyyid İbrahim Efendi	18 Nisan 1675	GSS, 31: 50
30	Tokadîzade Seyyid Ali Çelebi	Eylül 1677	GSS, 30: 235
31	Seyyid Ali Çelebi	Mayıs 1678	GSS, 30: 291
32	Seyyid Nasuh Çelebi	30 Mayıs 1678	GSS, 30: 280
33	Emir Çelebizade Seyyid Ali Çelebi	Mart 1679	GSS, 30: 336
34	Seyyid Ali Çelebi	Nisan 1679	GSS, 30: 353
35	Seyyid Ali Çelebi	6 Temmuz 1680	GSS, 34: 161
36	Behisnilizade Seyyid İbrahim Çelebi	Şubat 1683	GSS, 35: 217
37	Tokadîzade Seyyid Ali Çelebi	Temmuz 1684	GSS, 35: 282
38	Seyyid Usuliddin Çelebi	Nisan 1687	GSS, 37: 177
39	Seyyid Abdullah Çelebi	Ekim 1687	GSS, 36: 34
40	Seyyid İbrahim Efendi	8 Aralık 1687	GSS, 36: 44
41	Seyyid Usuliddin Çelebi	Nisan 1688	GSS, 37: 5
42	Seyyid Hüseyin Ağa	30 Mayıs 1688	GSS, 37: 32
43	Seyyid Hasan Çelebi	Ekim 1688	GSS, 37: 44
44	Seyyid Abdullah Çelebi	Ocak 1689	GSS, 37: 58
45	Seyyid Mustafa Çelebi	Temmuz 1689	GSS, 38: 206

Sonuç

Anadolu'nun güneyinde ve Suriye'nin kuzeyinde bulunan Ayntab, köklü geçmişe sahip bir şehirdir. Gerek iklim koşulları gerekse mevki dolayısıyla tarihin ilk çağlarından itibaren iskân sahası olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sırasında 1516'da Osmanlı Devleti topraklarına katılmış ve Maraş Eyaleti'ne bağlı bir sancak olarak idarî taksimattaki yerini almıştır.

XVII. yüzyıla gelindiğinde sancak yönetimi klasik şekilden uzaklaşmış ve önemli değişimler yaşanmıştı. Kaza ve eyaletler, görev yerlerine çok ender giden sadece ismen mevcut yöneticilere gelir olarak verildi. Onları ise vergi tahsil etmekle görevleri vekilleri temsil etti. Ayntab da XVII. yüzyıldan itibaren uzun süre vezirler, eski beylerbeyi ya da sancakbeyleri tarafından arpalık olarak tasarruf edildi. İncelenen dönemde görev yapan 27 arpalık sahibi tespit edildi. Bunlar atandıkları yerlerin yönetimlerini mütesellimler vasıtasıyla görmeye başladı. Mütesellimlerin zamanla sancak ileri gelenleri arasından tayin edilmesi yerel ayanın güç kazanmasına yol açtı. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren taşrada istifade olunan yeniçeriler görev yaptıkları yerlerde önemli bir güç unsuru haline geldiler. Kalelerde muhafızlık, şehirlerde yasakçılık gibi görevleri üstlendiler. Bunların düzen ve disiplinlerinden ise yeniçeri serdarı sorumlu tutuldu. İncelenen dönemde Ayntab'da 27 yeniçeri serdarı görev yaptı. Serdarlar devlete itaatsizlikleri veya askerlerin memnuniyetsizliği dolayısıyla sık sık değiştirildi. Yeniçerilerin taşrada varlığı birçok problemi beraberinde getirdi. Şehirde asayiş sorunlarında yeniçeriler başı çekti. Tıpkı sancakbeyliğinde olduğu gibi kazalar da arpalık sistemiyle yönetilmeye başlandı. Arpalık sahipleri

genellikle bir seneliğine atanmakta olup eski Anadolu Kazaskeri Mustafa Efendi gibi birkaç defa Ayntab Kazası'na tayin edilen arpalık sahipleri de bulunmaktaydı. Görev yerlerine gitmeyen, sadece atandıkları kazaların şer'i hâsılatını toplatan arpalık sahipleri yerlerine naiplerini gönderdi. Ayntab'da bir sene görevde bulunan naipler olmakla birlikte genellikle naipler sıklıkla değişti. Bu durum, naiplerin yolsuzluk ve usulsüzlüklerinin arttığını ve adalet mekanizmasının bozulduğunu göstermektedir.

Kaynakça

1.Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Asâfî Divan-ı Hümayûn Mühimme Defterleri (A.DVN.MHM.) No: 93, 95

Bâb-ı Asâfî Ruus Kalemi Defteri (A.RSK.D.) No: 1523, 1524, 1528

İbnü'l-emin Tasnifi Adliye (İE.ADL.) No: 1 / 63

İbnülemin Tasnifi Tevcihat (İE.TCT.) No: 249

Şikayet Defterleri (A.DVNS.ŞKT.) No: 6

Gaziantep Şer'îye Sicilleri (GŞS)

No: 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 171.

2. Araştırma İnceleme Eserler

Akdağ, M. (1999). *Türkiye'nin İktisadî ve İctimai Tarihi 2 (1453-1559)*. Ankara: Barış Kitabevi

Ahiskalı, R. (2006). Muhzır. *DİA*, 31, 85-86., İstanbul

Aslan, N. (1999). *İslâm Yargılama Hukukunda Şühudu'l-Hal Jüri Osmanlı Devri Uygulaması*. İstanbul: Beyan Yayınları

Aşıkpaşaoğlu Tarihi (2011). Çeviren: Hüseyin Nihal Atsız, İstanbul: Ötüken Neşriyat

Atar, F. (1995). Fetva. *DİA*, 12, 486-496, İstanbul

Avcı, C. (2003). *İslam Bizans İlişkileri*. İstanbul: Klasik Yayınları

Aydın, M.A. (2003). Mahkeme (Osmanlı Devleti'nde Mahkeme). *DİA*, 27, 341-344, Ankara

Baltacı, C. (1991). Arpalık. *DİA*, 3, 392-393, İstanbul

Bayındır, A. (1986). *İslam Muhakeme Hukuku*. İstanbul: İslamî İlimler Araştırma Vakfı

Baykara, T. (1988). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş 1*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları

Baysun, C. (1964). Naip. *İA*, Cilt 9, 50-52, İstanbul: MEB Yayınları.

Canbakal, H. (2009). *17. Yüzyılda Ayntab Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları

Celâl-zâde Mustafa (1990). *Selimnâme*. Hazırlayanlar: Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: TTK Yayınları

- Çakır, İ.E. (2010). *XVI. Yüzyılda Ayntâb Şehri*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Çınar, H. (2000). *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*. İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Dağlıoğlu, H. T. – Darkot, B. (1979). *Ayıntab. İA, Cilt 2, 5. Baskı, 64-67, İstanbul: MEB Yayınları*
- Deny, J. (2001). Sancak. *İA, Cilt 10, 186-189, İstanbul*
- Doğru, H. (1995). *XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Ergin, O. (1936). *Türkiye'de Şehirciliğin İnkışafı*, Cumhuriyet Matbaası. İstanbul
- Evlıya Çelebi (2005). *Seyahatname*. 9. Cilt, Hazırlayanlar: Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
- Faroqhi, S. (2003). *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*. Çeviri: Zeynep Altok, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Faroqhi, S. (2004). Krizler ve Değişim 1590-1699 *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*. Cilt 2, 543-757, İstanbul: Eren Yayıncılık
- Feridun Bey (1264). *Mecmua-ı Münşeatî's-Selatîn I*. İstanbul
- Gaziantep'in Sıhhi ve İçtimaî Coğrafyası* (2010). Hazırlayan: Uğurȯl Barlas, İstanbul
- Gedikli, F. (2005). Osmanlı Hukuk Tarih Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, 187-213
- Hezarfen Hüseyin Efendi (1998). *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*. Hazırlayan; Sevim İlgürel, Ankara: TTK Yayınları
- Hoca Sa'deddin Efendi (1279). *Tacüt-Tevârih II*. İstanbul.
- Holt, P.M. (2003), *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğı*. Çeviri: Özden Arıkan, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- İnalçık, H. (1977). Centralization and Decentralization in Ottoman Administration. *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, (eds: T. Naff and R. Owen, 27-52, London
- İnalçık, H. (1977). Mahkeme. *İA, Cilt 7, 146-151, İstanbul, MEB Yayınları*
- İpşirli, M. (1999). Osmanlı Devlet Teşkilatı. *Osmanlı Devleti Tarihi I*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, 139-279, İstanbul
- Jennings, R.C. (1978). Kadı, Court and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri: The Kadı and Legal System. *Studia Islamica*, No: 48, 133-172
- Kanunnâme-i Âl-i Osman* (2003). Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, İstanbul: Kitabevi
- Kılıç, R. (2005). *Osmanlı'da Seyyid ve Şerifler*. İstanbul: Kitap Yayınevi
- Köymen, M.A. (1963). *Selçuklu Devri Türk Tarihi*. Ankara: Ayyıldız Matbaası
- Kunt, İ.M. (1978). *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
- Mevlana Mehmed Neşrî (2008). *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*. Hazırlayan: Necdet Öztürk, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın
- Oğuzoğlu, Y. (1994). Dizdar. *DİA, Cilt 9, 480-481, İstanbul*
- Ortaylı, İ. (2001). Kadı (Osmanlı Devleti'nde Kadı). *DİA, Cilt 24, 69-73, İstanbul*
- Oruç b. Adil (2008). *Oruç Bey Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*. Hazırlayan: Necdet Öztürk, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın

- Özcan, A. (1991). Asesbaşı. *DİA*, Cilt 3, 464, İstanbul
- Özdeğer, H. (1988). *Onaltıncı Asırda Ayıntâb Livası*. Cilt 1, İstanbul: Bayrak Matbaacılık
- Özkaya, Y. (2010). *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*. 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Pamuk, B. (2006). *XVII. Yüzyılda Bir Serhat Şehri Erzurum*. İstanbul: IQ Yayınları
- Peirce, L. (2005). *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayıntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*. Çeviri: Ülkü Tansel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Sarıck, M. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakibül-Eşraflık Müessesesi*. Ankara: TTK Yayınları
- Şahin, İ. (2009). Sancak. *DİA*, Cilt 36, 97-99, İstanbul
- Taş, H. (2006). *XVII. Yüzyılda Ankara*. Ankara: TTK Yayınları
- Taş, H. (2008). Osmanlı Kadı Mahkemesindeki Şühudü'l-Hal Nasıl Değerlendirilebilir. *Bilig*, Sayı 44
- Turan, Ş. (1997). *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*. 2. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi
- Aşıkpaşaoğlu Tarihi* (2011). Çeviren: Hüseyin Nihal Atsız, İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Uzunçarşılı, İ. H. (1978). Alay. *İA*, Cilt 1, 5. Baskı, 293-294, İstanbul: MEB Yayınları
- Uzunçarşılı, İ.H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara: TTK Yayınları
- Uzunçarşılı, İ.H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I (Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı)*. 3.Baskı, Ankara: TTK Yayınları
- Uzunçarşılı, İ.H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları II, (Cebeci, Topçu, Top Arabacıları, Humbaracı, Lağımçı Ocakları ve Kapıkulu Süvarileri)*. 3.Baskı, Ankara: TTK Yayınları
- Uzunçarşılı, İ.H. (1998). *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilâtı*. Ankara: TTK Yayınları
- Ünal, M.A. (1998). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*. Isparta: Kardelen Kitabevi
- Yazıcı, M. (2009). *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Kamu Düzeni ve Subaşılık Kurumu*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.